

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra slovanských jazyků a literatur

Diplomová práce

K textovému vývoji Psohlavců a jeho adaptacím
(originál a kopie v procesu autorizace)

Vypracovala: Bc. Klára Filová
Vedoucí práce: prof. PhDr. Miloš Zelenka, DrSc.

České Budějovice 2018

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě - v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne

.....
Klára Filová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala panu prof. PhDr. Miloši Zelenkovi, DrSc. za ochotu, odborné vedení, konzultace a cenné rady. Dále děkuji pracovníkům Památníku národního písemnictví za umožnění nahlédnutí do archivního fondu Aloise Jiráska a pracovníkům Národního filmového archivu za zprostředkování filmových zpracování *Psůhlavců*.

Anotace

Diplomová práce se zabývá románem *Psohlavci* významného českého autora Aloise Jiráska a jeho adaptacemi. Zaměřuje se především na operní zpracování a na nezákonnou úpravu pro divadlo a následný soudní spor, při němž Jirásek uplatnil autorský zákon. Zajímá se také o okolnosti vzniku díla, jeho vydávání a překlady. Zkoumá mimo jiné rozdíly mezi časopiseckým vydáváním a následným knižním vydáním a zastoupení *Psohlavců* v učebnicích 2. stupně základních škol.

Klíčová slova: Alois Jirásek, *Psohlavci*, komparace, soudní spor, operní zpracování

Abstract

The diploma thesis deals with the novel called *Psohlavci* written by significant Czech author Alois Jirásek. It also deals with its adaptations. It focuses mostly on opera adaptation and illegal modification intended for theatre performance. It also focuses on following litigation at which Jirásek made a claim to copyright. The diploma thesis is interested in circumstances about the origin of the work, its publication and translations. Besides other things, it examines differences among magazine edition and following book edition and representation of *Psohlavci* in textbooks of secondary school.

Key words: Alois Jirásek, *Psohlavci*, comparison, litigation, opera adaptation

Obsah

ÚVOD	8
1 ŽIVOT A DÍLO	9
1.1 Alois Jirásek.....	9
1.2 Dílo	10
2 PSOHLAVCI	12
2.1 Geneze	12
2.2 Reakce na dílo.....	15
2.3 Historie vs. fikce	17
2.4 Chodský prapor.....	21
3 ADAPTACE	23
3.1 Dramatizace románu	23
3.1.1 Z korespondence s J. E. Šlechtou	24
3.1.2 Dramatizace A. Fencla	25
3.2 Filmové zpracování.....	27
3.2.1 Srovnání knižní předlohy s filmovým zpracováním z roku 1955	29
4 PŘEKLADY	33
4.1 Z korespondence	34
4.1.1 Esperanto	37
5 SROVNÁVACÍ METODA	38
6 SROVNÁNÍ S OPERNÍM ZPRACOVÁNÍM	42
6.1 Srovnání s původním textem	43
6.2 Uvedení opery v Národním divadle.....	46
6.3 Uvedení opery na dalších scénách	49
7 SROVNÁNÍ SE ZPRACOVÁNÍM J. B. KÜHNLA	51
8 SOUDNÍ SPOR	54
8.1 Zmínky v literatuře	54
8.2 První soudní spor z r. 1899	55

8.2.1	Autorský zákon.....	55
8.2.2	Soudní spis z r. 1899	56
8.3	Druhý soudní spor.....	57
8.3.1	Žaloba.....	57
8.3.2	Advokátova korespondence.....	63
9	SROVNÁNÍ RŮZNÝCH VYDÁNÍ JIRÁSKOVA DÍLA.....	64
10	PSOHLAVCI V DNEŠNÍCH UČEBNÍCÍCH.....	68
11	ZÁVĚR.....	71
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	73
	SEZNAM PŘÍLOH.....	76

ÚVOD

Předmětem zájmu diplomové práce je román *Psohlavci* významného českého autora Aloise Jiráska. V Jiráskově díle je román *Psohlavci* považován za přechod z poetiky syžetu do poetiky prostoru, přechod mezi romantickou a realistickou fází, ve které se později věnuje Jirásek především kronikám a k románovému žánru se opět vrací až téměř po třiceti letech svým vrcholným dílem *Temno*. Současně také znamená přelom mezi životem Aloise Jiráska a jeho rodiny v Litomyšli a v Praze.

Práce se zabývá především adaptacemi *Psohlavců*. Zaměřuje se na nezákonnou úpravu pro divadlo a následný soudní spor, při němž Jirásek uplatnil jako jeden z prvních tvůrčích umělců autorský zákon. V odborné literatuře nelze nalézt o tomto sporu žádné podrobnosti. Dále se zaměřuje na zpracování *Psohlavců* pro operní uvedení v Národním divadle a později na dalších divadelních scénách. Zabývá se i srovnáním původního díla s různými povolenými i nepovolenými adaptacemi i s filmovými zpracováními z let 1931 a 1955. Následně také komparuje rukopis s časopiseckým vydáváním a pozdějším knižním vydáním.

V diplomové práci jsou využity archivní materiály z pozůstalosti Aloise Jiráska, uložené v Památníku národního písemnictví v Litoměřicích. Je využita nejen Jiráskova korespondence související s tímto dílem, ale také soudní spis a další dokumenty týkající se soudního sporu a výstřižkový archiv, v němž jsou uloženy články z tehdejšího tisku informující o uvedení operního zpracování.

Kompozičně je práce rozdělena na deset kapitol. První kapitoly jsou věnovány stručnému životopisu Aloise Jiráska a samotným *Psohlavcům*, další se zaměřují na jednotlivé adaptace, překlady a srovnání s nepovoleným zpracováním J. B. Kühnla a operním zpracováním Karla Kovařovice a Karla Šípka. Samostatná kapitola je věnována soudnímu sporu, jenž byl veden kvůli nepovolené dramatinizaci. Poslední kapitola se zajímá o *Psohlavce* v současné výuce a jejich zastoupení v dnešních čítankách a učebnicích českého jazyka na 2. stupni základních škol.

1 ŽIVOT A DÍLO

1.1 Alois Jirásek

Alois Jirásek se narodil v Hronově 23. srpna 1851 do nezámožné rodiny. Měl osm sourozenců. Odmaturoval 22. července 1871 na gymnáziu v Hradci Králové a pokračoval na Karlově univerzitě studiem na středoškolského učitele dějepisu. Po dokončení vysokoškolského studia hledal své uplatnění, až nakonec začal pracovat 6. října 1874 jako učitel na gymnáziu v Litomyšli. Zde se v roce 1878 na plese seznámil s Marií Podhajskou a v srpnu dalšího roku byla svatba. Marie se pečlivě starala o domácnost, jelikož Jirásek byl velmi zaměstnaný svou prací. Společně měli sedm dětí, z nichž šest vychovali do dospělosti. V tomto šťastném období napsal mnoho svých prací, v roce 1884 i román *Psohlavci*. Následující rok byl ale pro rodinu tragickým, druhorozená dcera Mařenka zemřela v roce 1885 již ve svých čtyřech letech. Jiráskova její smrt velmi zasáhla a na nějakou dobu ochromila jeho činnost. Poté napsal svůj nejsmutnější román – *Skály*.¹

V srpnu 1888 se Jiráskovi splnilo přání a dostal místo učitele na pražském gymnáziu. S celou rodinou se přesunul z Litomyšle do Prahy do bytu v Hálkově ulici.² V Praze se věnoval nejen svým dílům a učitelství, ale také veřejné činnosti. Byl například členem České akademie pro vědu, slovesnost a umění, v letech 1897–1905 byl členem sboru znalců ve věcech práva autorského u Zemského soudu v Praze, čestným členem londýnského ústředí Penklubu a mnoha dalších. V roce 1920 se dokonce stal senátorem za pravicovou národně demokratickou stranu.

Často také cestoval, ale velmi se mu stýskalo po rodině a Marie mu musela psát dopisy o tom, co se doma děje. V roce 1916 pak koupil sídlo v rodném Hronově, kde si vytvořili milované útočiště. Zde přijal v roce 1926 i významnou návštěvu prezidenta T. G. Masaryka.

Marie Podhajská měla chatrné zdraví a zemřela v dubnu 1927. Jirásek svou milovanou ženu následoval o tři roky později – 12. března 1930.³

¹ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek*. Praha: Melantrich, 1987 (str. 25–48)

² VORLÍČKOVÁ, Marie. Tou cestou jsem šel. Nástin životopisu Aloise Jiráskova. 2. část V Litomyšli. In: *Sborník Společnosti Aloise Jiráskova*, 2. Praha: Společnost Aloise Jiráskova, 1996, s. 7-95. ISBN 80-902107-2-4. (str. 80)

³ VORLÍČKOVÁ, Marie. Tou cestou jsem šel. Nástin životopisu Aloise Jiráskova. 3. část V Praze. In: *Sborník Společnosti Aloise Jiráskova*, 3. Praha: Společnost Aloise Jiráskova, 1998, s. 7-203. ISBN 80-86117-12-X. (str. 28–169)

1.2 Dílo

*Celá desetiletí pracoval na výsluní čtenářského zájmu, nakladatelé a redaktori se předbíhali u jeho dveří, ucházejíce se o práce sotva započaté.*⁴

Již v Jiráskově zápisníku z doby studií v letech 1874–75 je možné nalézt zápisky a kresby ke *Skalákům*, *Filosofské historii* i k románu *Na dvoře vévodském*. Jirásek se již během studia na gymnáziu rozhodl stát spisovatelem. Tímto povoláním ale nebylo možné se v Čechách uživit, rozhodl se proto pro učitelství, které mu poskytovalo určitou finanční jistotu a zároveň dostatek času na psaní.⁵

Prvním jeho uveřejněným dílem byla balada *Žena podloudníková* a do roku 1876 publikoval ještě několik básní. Později se zabýval povídkami, vydal například v roce 1879 knihu povídek *Z bouřlivých dob*.⁶ Jeho první historický obraz *Skaláci* vyšel již roku 1875 a byl zároveň jeho nejbojovnějším dílem. Již zde se ukázalo, že naše země v Jiráskovi získává významného spisovatele a ihned se stal i jedním z nejoblíbenějších.⁷

Litomyšl dala Jiráskovi mnoho témat a postav pro jeho tvorbu, o čemž svědčí i více než sto prací, které zde za jeho pobytu vznikly. Jednou z prací nejvýznamnějších bylo dílo *Psohlavci*.⁸ Vrchol Jiráskova života i tvorby ale začal až s jeho příchodem do Prahy roku 1888. Právě zde vznikly nejrozsáhlejší romány i všechna dramata.⁹ Zažil zde nejen vrcholná období, ale také zklamání z útoků kritiky, jaké v Litomyšli nepoznal.

Jirásek byl autor, jenž dokázal vzbudit mnoho protichůdných pocitů od velkého obdivu až k naprostému odmítání. Ve svém jedinečném díle vyobrazil národu všechna hlavní období jeho historie počínaje nejstaršími pověstmi přes období husitské až po vrchol národního obrození. Jeho dílo bylo také národu velkou posilou v těžkých dobách.¹⁰ Při své práci důkladně zkoumal historické materiály a dával si záležet na zachování historické věrohodnosti. Lásku k dávným příběhům vlasti probouzelo dílo *Staré pověsti české*, díla z období husitského (*Proti všem*, *Bratrstvo*, *Mezi proudy*) oslavovala revoluční boj za svobodu, stejně i romány zabývající se selskými bouřemi (*Psohlavci*, *Skaláci*, *Skály*). Do obrozenécké doby směřovala díla *F. L. Věk*, *Filozofská*

⁴ JANÁČKOVÁ, J. 1987 (str. 7)

⁵ Tamtéž (str. 34–40)

⁶ Tamtéž (str. 102)

⁷ PEŠAT, Zdeněk. Boj o Aloise Jiráska v zrcadle kritiky. Praha: Československý spisovatel, 1954. (str. 11)

⁸ VORLÍČKOVÁ, M. 1996 (str. 84)

⁹ VORLÍČKOVÁ, M. 1998 (str. 8)

¹⁰ VORLÍČKOVÁ, Marie. Tou cestou jsem šel. Nástin životopisu Aloise Jiráska. 1. část. Dětství a mládí. In: *Sborník Společnosti Aloise Jiráska, 1*. Praha: Společnost Aloise Jiráska, 1995, s. 3-104. ISBN 80-901716-8-0.(str. 7)

historie, U nás. Naléhavě působila dramata *Lucerna* či *Pan Johanes*. V období první světové války pak na lid působilo velkolepé *Temno* a nedokončený *Husitský král*. Kromě těchto děl napsal Jirásek například také dvě autobiografické knihy *Z mých pamětí I, II*.¹¹

Alois Jirásek byl několikrát nominován na Nobelovu cenu, ale ani jednou cenu nezískal.¹²

¹¹ VORLÍČKOVÁ, M. 1998 (str. 118)

¹² Tamtéž (str. 158)

2 PSOHLAVCI

Psohlavci jako nejrevolučnější a nejbojovnější Jiráskovo dílo si získalo obrovský zájem čtenářů. Jejich ohlas překvapil i samotného autora. Historik doc. Eduard Maur, CSc. ve své práci Chodové – historie a historická tradice výstižně zdůraznil, že Jirásek psal Psohlavce v souladu se státoprávními požadavky své doby. Boj Chodů se mu stal symbolem boje českého národa za stará práva, pošlapaná Habsburky. (Výklad je však možný i v širší rovině boje za lidská práva vůbec.)¹³

2.1 Geneze

Jaroslava Janáčková ve své knize o Aloisu Jiráskovi uvádí, že Jirásek poprvé zavítal na Chodsko v roce 1876 spolu se svým přítelem a tamějším rodákem z Trhanova Josefem Thomayerem a uveřejnil odtud i několik cestopisných fejetonů (*Na Hartlavě*).¹⁴ Na tento letní výlet vzpomíná sám Jirásek ve své knize *Z mých pamětí II. – Po Plzni první zastávka Domažlice. Pamatuju se živě na milý dojem prvního pohledu na město, pak na starou bránu jeho s nápisem: „Domažlice, pevná vlasti hráz –“ všímá jsem si všeho, i hospodských nápisů; mámť dva, jistě ne všední, zapsány v notesu.*¹⁵ Vzpomíná, že se v Domažlicích setkal také se svým spolužákem z gymnázia profesorem Janem Slavíkem, který ho jimi provedl. Další cesta vedla do Trhanova k rodině přítele Thomayera, jenž ho provedl místním zámekem Trhanov, kdysi sídlem Volfa Maxmiliána Lammingera z Albenreuthu, ukázal místo, kde podle legendy Lamminger zemřel, a vyprávěl mu o hrdinovi Janu Sladkém Kozinovi. *Tenkrát jsem znal jeho historii jenom povšechně a nepřípadlo mi, abych z dějin statečných Chodů čerpal látku k historickému obrazu. Jejich řeči však jsem si už tenkrát všímá. V notesu z té cesty mám kolik stránek popsaných zvláštnostmi podřečí buláckého.*¹⁶

Dne 13. ledna 1880 však dostává dopis od svého přítele Antonína Truhláře, který mu zasílá knížky – pravděpodobně průvodce po Šumavě a *Dějiny Chodů od nejstarších dob až po války husitské* od K. J. Erbena a další listy a novinové články. V dopise přitom píše: *„Upozorňuji Tě na látku Tvého pera hodnou, na příhody sběhlé v XVII. st.*

¹³ VORLÍČKOVÁ, M. 1996 (str. 64)

¹⁴ JANÁČKOVÁ, J. 1987 (str. 177)

¹⁵ JIRÁSEK, Alois. *Z mých pamětí II.* Praha: J. Otto, 1932. (str. 199)

¹⁶ Tamtéž (str. 199)

na nejzazším a tuším nejzachovalejším dosud koutě českém mezi Chody Domažlickými“.¹⁷ Jako další literaturu mu v případě zájmu doporučuje například článek o Chodech od K. J. Erbena z časopisu *Květy* 1868, *Obrazy z okolí Domažlic* Boženy Němcové a zprávy od domažlických kolegů, jmenovitě prof. Alois Feist by prý mohl sdělit Jiráskovi zajímavé informace.

Jirásek na psaní hned 22. ledna 1880 potěšeně odpovídá: *Způsobils mi opravdu radost a nemalou službu. O těch událostech bylo mně něco málo známo, a hned tenkrát, když jsem se o nich dozvěděl, zatoužil jsem látku tu zpracovati. Pak pro jiné práce, mně bližší, jsem na chodskou historii zapomněl. Tu přišel Tvůj list a zároveň dobré prameny. Přečetl jsem je hned a osudy toho statného lidu a Kozinův v pravdě tragický osud mne hluboce dojal.*¹⁸ Dále uvádí, že se na práci nad chodskou látkou velice těší a dá se do ní hned, jak současnou práci dokončí. Doufá, že do roka bude schopen své zpracování chodské historie svému příteli ukázat. Největší problém vidí v chodském nářečí, ale jak udává, výhodou pro něj je, že už to místo navštívil, zná i zámek Trhanov a další místní reálie. Velmi rád by zde ještě alespoň týden pobyl a podrobnosti pro své dílo v okolí vyhledal. Jirásek rád všechny své práce podepřel pečlivým zkoumáním krajů, v nichž se dílo odehrává, tamních zvyků, obyvatel, nářečí a příbytků, ale i důkladným bádáním v archivech.¹⁹

V následujícím dochovaném dopise z 12. června 1882 Jirásek příteli píše, že se bohužel zatím k chodské historii pro mnoho jiné práce nedostal, ale po prázdninách se do ní ponoří. Také mu oznamuje chystanou cestu na Chodsko pro získání materiálů k plánovanému dílu a zve svého přítele, aby cestoval s ním. Ten nakonec kvůli zdraví musí odmítnout, ale jak lze pochopit z Jiráskova dopisu, dává mu na cestu cenné rady. Jirásek jej zároveň prosí i o zprávu Truhlářovým známým do Domažlic, aby s návštěvou Jiráska počítali a byli mu případně nápomocni.²⁰ Chodský kraj tedy Jirásek poznává spolu s kolegy z domažlického gymnázia, hovoří s pamětníky, nadchne se dudáky a seznámí se s Matějem Příbkem, jehož později použije jako fiktivní postavu do svých *Psohlavců*.²¹

V dopise ze dne 3. listopadu 1882 pak příteli píše, že se mu na Šumavě výborně dařilo a děkuje za doporučení v Domažlicích. Zajímavostí je, že v dopise z 23. listopadu

¹⁷ CUŘÍN, František. Ke vzniku Jiráskových Psohlavců. *Časopis pro moderní filologii*. 1946, 29.(1.), 30-38. (str. 31)

¹⁸ Tamtéž (str. 31–32)

¹⁹ JÍLEK, V. 1959 (str. 115)

²⁰ CUŘÍN, F. 1946 (str. 33)

²¹ JANÁČKOVÁ, J. 1987 (str. 178)

1882 sděluje, že nejprve dokončí práci a pak, až nebude vázán slibem žádné redakci, začne pracovat na románu o Chodech, který by rád napsal celý najednou a vydal rovnou jako knihu, ne časopisecky po částech.²² Přesto, jak víme, je dílo *Psohlavci* nejprve vydáváno časopisecky v *Květech* na pokračování.

Jirásek jej začal psát ve svém bytě na litomyšlské Záhradi na podzim roku 1883. Vžil se do role Jana Sladkého Koziny, s Kozinovým bojem za práva otců spojil svůj boj za národní svobodu a do Kozinova rodinného štěstí vložil svůj vlastní vztah k ženě a dětem, které měl v příběhu Kozina dvě stejně jako v tu dobu Jirásek ve skutečnosti.

*„Dal jsem se chutě do díla, jež mne obzvláště těšilo,“ vzpomíná v Pamětech. „Chodský zápas za právo plný dramatičnosti a kraj a lid zamiloval jsem si za návštěvy v pošumavských končinách. Už dávno choval jsem je, dosud mi neznámé, v milé paměti z líčení Boženy Němcové, zvláště z její Karly. Proto také připsal jsem své dílo památce slavné krajanky.“*²³

Podle Jaroslavy Janáčkové Jirásek v září 1883 slibuje Svatopluku Čechovi, že do jeho časopisu *Květy* nachystá historii Chodů.²⁴ V Jiráskově pozůstalosti je pak možné nalézt dopis z 26. listopadu 1883, v němž Čech za první část díla děkuje, hodnotí ji jako znamenitou a uvádí, že začátek slibuje zahájení jedné z nejlepších Jiráskových prací. Doufá také v brzké pokračování této povídky a označuje se za jednoho z nejhorlivějších jejích čtenářů. Dodává, že kresbu Mikoláše Alše požadovanou Jiráskem k dílu již má k dispozici.²⁵

Jirásek požádal redaktora *Květů* také o pomoc při hledání názvu pro dílo. Rozhodoval se o názvu „*Za právo otců*“, který mu připadal mdlý, jméno „*Jan Sladký*“ případně „*Kozina*“ mu také nepřipadalo příliš atraktivní. Další možnost „*Buláci*“ sice akcentovala nářeční odlišení Chodů, ale také s ní nebyl příliš spokojen. Nakonec vymyslel název „*Psohlavci*“, se kterým Svatopluk Čech rád souhlasil.²⁶

V roce 1884 ještě žádá o pomoc během dopisování *Psohlavců* Antonína Truhláře s dotazem, zda v kronice Martina Hrušky jsou nějaké informace o Kozinově popravě. I když tyto požadované informace pravděpodobně nezískal, děkuje v prosinci 1884 svému příteli za ochotu, s jakou mu s informacemi k *Psohlavcům* pomáhal, a především za to, že mu dal první podnět k jejich sepsání.

²² CUŘÍN, F. 1946 (str. 35)

²³ VORLÍČKOVÁ, M. 1996 (str. 63)

²⁴ JANÁČKOVÁ, J. 1987 (str. 178)

²⁵ Ze dne 26. 11. 1883, z korespondence A. Jiráska, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, inv. č. 19966.

²⁶ JANÁČKOVÁ, J. 1987 (str. 178)

Pilné Jiráskovo studium chodských dějin během psaní tohoto díla dokládá i korespondence s přítelem a historikem Antonínem Rezkem, jehož také žádal o četné rady. Například ještě 3. července 1884 žádal Rezka o složení apelačního soudu v letech 1693, 1694 a 1695.²⁷

Dne 13. října 1884 odeslal Jirásek do *Květů* poslední část rukopisu. Svatopluk Čech na něj nadšeně odpovídá: *Vaši „Psohlavci“ zdařily se výborně až do konce, jest to práce znamenitá a tendencí svou národní i všelidskou velice působivá. Můžete býti hrdým na ten obraz, v němž znázorněn boj o lidské právo tak mohutně, umělecky a originálně. Obdivuju se také obsáhlosti a bedlivosti Vašich studií.*

*Přijměte vřelé díky moje za tento velecenný příspěvek; připojuju zároveň snažnou prosbu, abyste nám opět hodně brzy něčím přispěl a nám přízeň svou vůbec stále zachoval.*²⁸

Postupem času se mezi lidmi vytvořila poptávka po vydání *Psohlavců* knižně, a tak toto dílo vydala vlastním nákladem tiskárna Františka Šimáčka. Přestože má dílo na úvodní straně vročení 1886, vyšlo již před Vánocemi roku 1885.²⁹

Dne 20. prosince 1885 tak autor zasílá Antonínu Truhlářovi již knižní výtisk *Psohlavců*, na kterém má podle Jiráskových slov velkou zásluhu.³⁰ Dále knihu mimo jiných zaslal i Jaroslavu Vrchlickému, J. V. Sládkovi, Karolině Světlé a s poděkováním také Antonínu Rezkovi.

2.2 Reakce na dílo

Pochvalné reakce na sebe nenechaly dlouho čekat. Karolina Světlá v dopise ze 14. ledna 1886 Jiráskovi svěřuje, že dílo plné velkých emocí ani není schopna dočíst. – *S hlubokým pohnutím obdržela jsem Vaše řádky, stopy to péra, které nám napsalo „Psohlavce“, jež čítám mezi nejzářivější diamanty naší literatury. Sud'te sám, jak jsem byla jimi uchválena, z toho, že jsem nebyla s to je dočísti a také je zajisté nikdy nedočtu, neb nemám dosti zdraví, abych si srdce až do samých hlubin rozryla. Dospěla jsem pouze k svrchovaně dojemnému místu, kde mladá Kozinová zahání slepice z obilí. Mějtez za práci tu žhavé díky ode mne i od toho našeho drahého, vznešeného, svatého*

²⁷ JÍLEK, V. 1959 (str. 133)

²⁸ Z roku 1884, z korespondence A. Jiráska, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, inv. č. 19969.

²⁹ JÍLEK, V. 1959 (str. 136)

³⁰ CUŘÍN, F. 1946 (str. 37)

*národa. Ach, jak si zasloužil Vašeho štětce, jak si zasloužil té lásky a toho nadšení, do nichž jste jej máčel, a jak zasluhujete Vy sám býti jeho synem!*³¹

Jan Šťastný v listu 8. ledna 1887 sděluje, že přečetl se zalíbením *Psohlavce* a dlouho již neměl ze čtení takovou radost. Rád by, aby měl Jirásek více času a klidu na psaní a psal z radosti více děl, protože dobrých vypravovatelů jako je on se rodí málo a měli bychom si jich vážit a nechat je tvořit vybraná díla.³²

Přítel Antonín Truhlář oceňuje Jiráskovo zpracování díla: „*Psohlavce četl jsem i po částkách i vcelku s intereselem vždy živějším; škoda že nálada všude až příliš musila zůstat chmurná. Divím se dosud, že půvabu prostinké látce dáti jsi dovedl a při tom všude tradici historické věren zůstal! Příbkové jsou znamenitě uvedeni, nemluvě o jiných předních zástupcích, snad o všech bez rozdílu. Na Janovi zvláště mě bavila kupodivu zdařilá příprava katastrofy s Lammingerem. Při některých zprávách neubrání se člověk mocnému dojmu, třeba nebyl povahy sentimentální. Ale název „Psohlavci“ se mi dosud líbiti nechce!*“³³

Jaroslav Vrchlický v dopise z 22. prosince 1885 nazývá Jiráska drahým přítelem a též z celé duše děkuje za zasláný krásný exemplář, kterým byl překvapen. Jak uvádí, četl *Psohlavce* již během jejich vydávání v *Květech*, přesto se těší na celkový dojem bez přerušování. *Je to román dvojitě velké ceny poetické a duchovní, k němuž si můžeš dáti gratulovat a jenž dle mého soudu časem jen na ceně získá, jemuž budoucnost teprve zbavena předsudků vykáže pravé místo v řadě nejlepších.*³⁴

Karel Matěj Čapek-Chod ocenil, že snad žádná kniha nepřinesla kraji, v němž se její děj odehrává, tolik požehnání jako Jiráskovi *Psohlavci Chodsku*.³⁵

Jan Voborník vyzdvihuje ve svém díle hodnotu Jiráskova psaní, v němž spojuje umění romanopisce, kronikáře a badatele, jenž dokáže propojit historický chodský lid s dnešním, který objevil na Chodsku během své návštěvy a nechte tolik z kroniky mrtvé jako z živé kroniky kraje. Vyzdvihuje také jeho *obvyklou přesnost realisty a důkladnost nestranného badatele*.³⁶

³¹ Ze dne 14. 1. 1886, z korespondence A. Jiráska, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, inv. č. 21209.

³² Ze dne 8. 1. 1887, z korespondence A. Jiráska, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, inv. č. 18890.

³³ Ze dne 10. 12. 1884, z korespondence A. Jiráska, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, inv. č. 11280.

³⁴ Ze dne 22. 12. 1885, z korespondence A. Jiráska, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, inv. č. 11788.

³⁵ VORLÍČKOVÁ, M. 1996 (str. 64)

³⁶ VOBORNÍK, Jan. *Alois Jirásek: jeho umělecká činnost, význam a hodnota díla*. Praha: J. Otto, 1901. (str. 96–97)

Zdeněk Pešat ve svém díle uvádí, že snad ani největší skladby Jiráskovy jako například *Mezi proudy* nebo *F. L. Věk* nesetkaly se s tak obrovským a vřelým přijetím jako právě *Psohlavci*. František Kvapil v *Květech* je přímo nadšen z postavy Koziny: „*Krásná, velkými tahy kreslená, až do detailu důsledně a pečlivě provedená tato postava má v sobě tolik hluboké poesie, že neostýcháme se ji čítati k nejskvělejším zjevům, jimiž literatura česká se v té příčině může honositi. Charakter to přímý, hrdý a svým zbarvením ryze český. Syn našeho lidu, toho lidu, který přes všechny dějinné vichřice do dneška zachoval svůj ráz původní, nenapodobený, s jakým nikde jinde nežli právě v Čechách se nesetkáváme.*“ a končí pak nadšeným závěrem: „*Psohlavci jsou nám kniha vzácně drahá, která by v žádné české rodině neměla scházeti. Ten bodrý, rázovitý český lid, jemuž bulacké jeho nářečí dodává tak zvláštní jadrné barvitosti, ve svém utrpení, ve svém zápase za zděděnou volnost musí zachvěti srdcem každého člověka, jakž tedy ne Čecha. Poesie a pravda sloučily se zde ve svazek nejpůsobivější. Nemýlíme se, tvrdíme-li, že „Psohlavci“ jsou dnes nejlepší náš román historický.*“³⁷

2.3 Historie vs. fikce

Přestože je Jirásek znám svým poctivým studiem archivních pramenů, víme, že příběh *Psohlavců* není ve všech částech poplatný historické skutečnosti. Jirásek je také mistr svého řemesla a dokáže tak jako správný autor fabulovat a mistrně popsat skutečnost v kombinaci s vybájeným příběhem. Díky tomu jsou *Psohlavci* tolik populární a jejich příběh dodnes žije, protože čistě historická teorie by jistě tolik popularity a zájmu mezi lidmi nezískala.

Ve skutečnosti trvala obrana chodských privilegií celá dvě století, konkrétně 16.–18. století. Zásluhou *Psohlavců* se ovšem do historických znalostí národa zapsala pouze kapitola týkající se příběhu spjatého s postavou sedláka Jana Sladkého Koziny. V prologu svého díla Jirásek přiblížil i to, co tomuto příběhu předcházelo. V době selských bouří, které probíhaly kolem roku 1680, Chodové mlčeli. Vlna nepokojů, o kterých dílo pojednává, se zvedla až s Lammingerovým zásahem do starých chodských práv. Tehdy přestalo platit „perpetuum silentium“ a Chodové se ozvali. Například ale jejich bitva s Lammingerovým vojskem u Pocínovic byla ve skutečnosti menší než v díle Jiráskově. Ve skutečnosti bylo povstání údajně potlačeno již během

³⁷ PEŠAT, Z. 1954 (str. 15)

dvanácti dní pouze s jednou obětí a jedním výstřelem. Jirásek ale pro své dílo tento boj zveličil, aby zobrazil Chody bojovnější. Zároveň chtěl varovat před nerovným bojem mezi sedláky a jejich utlačovateli, neboť v boji padne například obrovitý Příbek.³⁸ I mnoho dalších románových situací se neshoduje s historickou skutečností. Eduard Maur uvádí, že ani Kozinovo proslulé vyzvání Lammingera na boží soud se pravděpodobně nezakládá na pravdě. Výrok byl chodskému hrdinovi vložen do úst až později na základě toho, že Lamminger skutečně zemřel skoro do roka a do dne od Kozinovy popravě.³⁹

Z hlavních postav příběhu měli skutečnou historickou předlohu Jan Sladký Kozina, jeho strýc Kryštof Hrubý a někteří další sedláci. Ostatní postavy svého příběhu stvořil podle typů a charakterů lidí, s nimiž se při svých cestách na Chodsko setkal.

Rodinnou situaci svého hlavního hrdiny si Jirásek částečně fabuloval podle potřeb svého příběhu. V korespondenci s historikem Františkem Roubíkem z 16. října 1928 se Jirásek dokonce přiznal, že přesné Kozinovy rodinné poměry ani neznal, jelikož neměl možnost držet v ruce chodské matriční listy. Ve skutečnosti žil Kozina v letech 1652–1695.⁴⁰ V díle se Kozina vydá do boje i přesto, že má doma šťastnou rodinu a dvě zdravé děti. Ve skutečnosti si vzal Jan Sladký ženu Dorotu rozenou Pelnářovou, nikoliv Hančí, o sedm let starší a měl s ní šest synů, z nichž čtyři zemřeli. U soudu tedy Kozina mluví pravdivě v románu i ve skutečnosti o dvou dětech, ale ve skutečnosti to bylo proto, že čtyři synové již byli po smrti. Kozinova matka Anna Sladká zemřela již třináct let před popravou svého syna v roce 1682, zatímco v díle je tomu až mnohem později a synovy popravě se v díle účastní. Správný není ani údaj Kozinova věku při popravě. Ve skutečnosti zemřel až v 43 letech, zatímco u Jiráskova již v 37. Historik František Roubík, který se o historii Chodů velice zajímal, přišel na tyto skutečnosti a seznámil s nimi Jiráskova. Ten sice Kozinovu rodinnou situaci neznal, přesto by ale na svém příběhu nic neměnil. Beletřista má podle něj právo si skutečné postavy pro svůj příběh upravit, neprohřešuje-li se pravdě a duchu doby.

Když Božena Němcová popsala a objevila ve svém díle *Obrazy z okolí domažlického* špatné sociální poměry na Chodsku, vzneslo se proti ní velké pobouření. Jirásek měl oproti Němcové výhodu, že psal o chodské minulosti a navíc vyzdvihoval její hrdiny. Byl za toto dílo proto naopak velmi oslavován.⁴¹

³⁸ JANÁČKOVÁ, J. 1987 (str. 180–192)

³⁹ MAUR, Eduard. *Chodové: historie a historická tradice*. Praha: Univerzita Karlova, 1984. (str. 40)

⁴⁰ VORLÍČKOVÁ, M. 1996 (str. 65)

⁴¹ JANÁČKOVÁ, J. 1987 (str. 192–195)

V Jiráskových *Psohlavcích*, stejně jako ve většině velkých uměleckých dílech, je možné najít několik rovin výkladu. *Chodský zápas lze chápat obecně a nadčasově jako zápas proti jakémukoliv nadprávi, lze jej chápat konkrétněji jako zápas za sociální požadavky utištěných tříd, zejména rolnictva, ale i jako politický zápas českého národa za stará práva a jako završení staletého boje Čechů s nepřátelským živlem. V různém historickém kontextu byl také takto různě chápán a vykládán, a to právě dodávalo životnosti chodské tradici v následujících dobách.*⁴²

Za popularitu své minulosti vděčí Chodové spíše než odborné historiografii především krásné literatuře. Za zařazení chodské minulosti do českých národních dějin a především znalost slavného zápasu Chodů s Lammingem i kraje, v němž se odehrával, vděčí Chodové především předním literárním tvůrcům 19. století – Boženě Němcové, K. J. Erbenovi, Aloisu Jiráskovi, Jaroslavu Vrchlickému a Elišce Krásnohorské. Teprve po nich se přidali s oslavou Chodska i místní rodáci například Jan Vrba a Jindřich Šimon Baar, který si dokonce zvolil jako svůj pseudonym na počest *Psohlavců* jméno Jan Psohlavý.

Jaroslav Vrchlický si *Psohlavce* oblíbil, jakmile začalo dílo vycházet v *Květech*. Rozhodl se napsat cyklus drobných básní ze selských bouří a Jirásek mu rád radil, nabízel náměty a prameny, i ho varoval před cenzurními zásahy. *V dopise z 24. března 1885 romanopisec básníkovi blahopřál: „Selské balady už putují všude z ruky do ruky, ale konfiskační ruka, jak jsi mi tenkrátě svou obavu sdělil, po nich dosud nesáhla. Však by jich neudusila...“*⁴³ Jirásek dokonce v záhlaví dvou posledních kapitol svého románu cituje několik veršů z Vrchlického básně *Balada o smrti Jana Koziny*.

Jan Vrba vydal v roce 1923 třísvazkové dílo *Chodské rebelie*, jež pravděpodobně působilo jako protijiráskovské. Hovoří o tom sám Vrba v dopise Jiráskovi z 15. prosince 1920, kde se mu omlouvá za špatné vyznění: *Velmi mne bolelo v poslední době, že se našla celá řada lidí, kteří i veřejně zapochybovali o mé úctě k Vám, domnívajíce se mylně, že můj román „Chodské rebelie“ má cosi nepřátelského proti Vaším „Psohlavcům“. To byl omyl, který vyvrátím v genezi díla, která bude připojena k vydání v sebraných spisech. Vaši „Psohlavci“ jsou a zůstanou objevením historického Chodska, dílem, které i v nás Chodech rodilých probudilo vášnivou lásku k dějinám kmene a hrdost na ně – tedy dílem, bez kterého by ani moje nevzniklo. Mé dílo pak není a nikdy nechtělo býti ničím jiným, než povinnou daní rodnému kraji. A když jsem svůj*

⁴² JANÁČKOVÁ, J. 1987 (str. 200)

⁴³ Tamtéž (str. 197)

*román psal – a dopsal, naučil jsem se vážit si Vás – Mistře – víc než dříve, neboť jsem poznal z vlastní zkušenosti, co to znamená napsati jediný historický román. Vím proto také snad nejlíp ze všech žijících spisovatelů, jak zdůvodněná i zasloužená je vroucí láska celého národa k Vám.*⁴⁴ Na důkaz úcty zasílá Jiráskovi i jeden výtisk svého díla.

*Minulostí Chodska se zabývali i přední čeští historikové a více než šestisetstránkové Roubíkovy Dějiny Chodů u Domažlic jsou dokonce nejrozsáhlejší naší lokální monografií z dějin protifeudálních zápasů našeho lidu. Práce profesionálních historiků měly menší bezprostřední dopad než krásná literatura.*⁴⁵

Nejstarší zmínku o Chodech najdeme v *Dalimilově veršované kronice*, pocházející z počátku 14. století. Chody v krajině plzeňské zmiňuje také *Husitská kronika* Vavřince z Březové. Za první historické zpracování, jež oslavuje Chody za jejich statečnost a zásluhy při obraně hranic českého království a zároveň přináší nový pohled na Chodsko, považujeme *Kroniku českou* Václava Hájka z Libočan, vydanou roku 1541. V ní byl poprvé vysvětlen původ chodských svobod. Dalším autorem zabývajícím se původem Chodů a jejich zřízení byl Pavel Stránský ve svém spisu *De Republica Bojema (O státě českém)* z roku 1634. Hájek se Stránským přednesli dva různé názory původu chodských svobod a ty přebírala i osvícenská věda. Zatímco Hájkův názor neměl dlouhého trvání, názor Pavla Stránského byl oživen během národního obrození a pokračoval i dále.

Během osvětenství se vědci o Chodsko zajímali nejen kvůli hraničářské službě ve prospěch vlasti, jako tomu bylo dříve, ale také kvůli jejich jazykové zachovalosti a jazykovému svérázu, i z důvodu svébytnosti chodské lidové kultury. Pokud se podíváme na souhrn literatury od konce 18. století do 30. let 19. století, můžeme konstatovat, že odborná i krásná literatura se zajímá o Chody jen okrajově a jejich významu si všímá především historicko-topografická literatura jako místní zvláštnosti. Až teprve Jiráskův zájem o chodskou historii a jeho následné zpracování chodského zápasu s Lammingerem v románový příběh uvedly tuto část chodské veřejnosti ve všeobecnou známost a v součást národní historie. I přesto, že Kozinovým osudem se zabývalo několik Jiráskových předchůdců a samotný Jirásek ve svém díle neobjevil žádné nové informace, jeho dílo je dílem o Chodech nejpopulárnějším a to právě díky Jiráskově spisovatelskému umu. *Vynikající literární ztvárnění i příznivé dobové ovzduší však Jiráskovu dílu zajistily mimořádný ohlas. Dosavadní popularita Chodska a Chodů*

⁴⁴ Ze dne 15. 12. 1926, z korespondence A. Jiráska, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, inv. č. 23342.

⁴⁵ JÍLEK, V. 1959 (str. 218)

v širokých vrstvách českého národa se díky Jiráskovi mnohonásobila⁴⁶. Jeho dílo ale nezpůsobilo jen vnesení chodské historie do národního historického povědomí, ale přispělo také k oživení historického povědomí a sebeuvědomění na Chodsku, které bylo v té době velmi slabé.

Jiráskovo dílo mělo vliv i na místní chodskou tradici. Někteří Chodové si již nebyli příliš jisti skutečnými historickými příčinami Kozinova odboje. Kozina se dokonce proměnil téměř v pohádkovou postavu a v některých pověstech byl označován za milence, který byl nevinně popraven za lásku k Lammingerově dceři. Jiráskův román ale obnovil pravdivé pojetí této části chodské historie.⁴⁷

Eduard Maur v knize *Chodové* uvádí, že průběh sporu v *Psohlavcích* autor podává při srovnání až překvapivě stejně jako Weisel ve svém díle *Chodský proces*, které napsal v roce 1848. Z *Chodského procesu* Jirásek zdatně vycházel především v závěrečné Kozinově popravě i Lammingerově smrti. V některých částech románu poznáme také zřetelnou inspiraci dalšími Jiráskovými předchůdci i ovlivnění lidovou tradicí, které se zde objevuje v menším množství, než bychom očekávali. Stejně tak není v díle údajně příliš zřejmý Jiráskův archivní výzkum, který pravděpodobně nebyl tak podrobný.⁴⁸

Jeden z kritiků vytýkal Jiráskovi doslov knihy, jenž považoval za vymyšlený. Jednalo se o slova stařeny v závěru díla, která prohlásila, že ví jen to, že Kozina byl nevinně popravený a je svatým. Jirásek se ale této kritice bránil, prohlásil, že se stařenou skutečně mluvil a opravdu řekla to, co napsal. Dodal, že i v dalším vydání *Psohlavců* bude doslov ve stejném znění. V Jiráskově zápisníku z Chodska je též dochovaná zmínka o tomto rozhovoru jako důkaz, že skutečně proběhl.⁴⁹

2.4 Chodský prapor

Zdrojem vyobrazení symbolu psí hlavy na chodském praporu je pravděpodobně obraz Břetislavova vítězství nad Němci r. 1040, vzniklý před rokem 1753. V pozadí bitvy je zachycena skupina Chodů, nad níž je rozvinut bílý prapor. Uprostřed praporu je vyobrazena černá skvrna, jenž při bližším pohledu zobrazuje malou hlavu psa s okem

⁴⁶ MAUR, E. 1984. (str. 8–73)

⁴⁷ HORÁK, Jiří. Alois Jirásek a náš národopis. In: *Alois Jirásek: sborník studií a vzpomínek na počest jeho sedmdesátých narozenin*. Praha: J. Otto, 1921, 324 - 338. (str. 338)

⁴⁸ MAUR, E. 1984 (str. 73–90)

⁴⁹ JÍLEK, V. 1959 (str. 169)

a uchem, která v rozevřené tlamě drží svitek pergamenů. Tento obraz je údajně jediným dokladem vyobrazení psí hlavy před Alšovou kresbou.⁵⁰

Podle Alšova vyobrazení se dostávaly do povědomí celé společnosti pak nové chodské prapory. Ve své studii o symbolu psí hlavy na chodském praporu ale psal i K. J. Erben. Z těchto rozšířených představ vyšel i A. Jirásek při hledání názvu pro svůj román a proto jej označil *Psohlavci*. V díle je pak chodský prapor také zobrazen s psí hlavou. Díky Jiráskovu románu a Alšovu vyobrazení v něm se tak do národního povědomí zapsalo slovo psohlavci v kladném smyslu - *představa Chodů jako předních bojovníků proti národnímu nepříteli a za staré právo českého národa*.⁵¹

Jako zdroj přezdívky Psohlavci v jednom ze starých vydání *Psohlavců* uvádí Jirásek pod čarou dílo *De Respublica Bojema* Pavla Stránského. Otázka také je, zda Jirásek jako první navrhl Alšovi, ať namaluje k jeho dílu chodský prapor s psí hlavou, nebo tomu bylo naopak a Jiráskovi se zalíbila Alšova ilustrace, kterou sám navrhl. V díle autorů Křivský, Kvaček a Skřivan *Věk starý a nový* je uveden názor, že psí hlavu do chodského praporu namaloval teprve Mikoláš Aleš a tím i zanesl do povědomí Čechů. Miroslav Ivanov ve své knize *Podivuhodné příběhy* uvádí, že Psohlavci se Chodové dobrovolně nikdy nenazývali, protože to považovali za potupné.⁵²

Jiráska velice mrzelo, když historik František Roubík našel doklad ve spisu z r. 1543, že Chodové původně neměli na svém vojenském praporu vyobrazenou psí hlavu, ale pár plstěných bot jako znamení pohraniční strážní služby.⁵³

⁵⁰ ROUBÍK, František. *Dějiny Chodů u Domažlic*. Praha, 1931. Sborník archivu ministerstva vnitra Republiky Československé. (str. 578–579)

⁵¹ JANÁČKOVÁ, J. 1987 (str. 197)

⁵² RICHTER, Vladimír. Kterak Chodové k psí hlavě přišli. In: *Sborník Společnosti Aloise Jiráska*, 5. Praha: Společnost Aloise Jiráska, 2008, s. 74-76. ISBN 978-80-86741-82-6.

⁵³ JÍLEK, V. 1959 (str. 219)

3 ADAPTACE

K rozšíření a popularitě Jiráskova románu nepochybně přispěla i touha a zájem mnoha umělců román zdramatizovat či filmově zpracovat a přiblížit ho tak i mnohým dalším lidem – divákům.

3.1 Dramatizace románu

K rozšíření *Psohlavců* přispěla i okolnost, že román byl několikrát uveden na divadelní scénu. Některé scény díla jsou strhujícím způsobem dramatické a k zdramatizování přímo lákají již při čtení. O dramatizaci uvažoval i sám autor *Psohlavců*, jak uvedl v rozhovoru pro časopis *Národní listy*. Zde na dotaz redaktora, zda hodlá zdramatizovat některý ze svých románů, odpověděl: „*Pomýšlel jsem na Psohlavce, ale ty již zásluhou Kovařovicovou a Šípkovou se ocitly na jevišti. Snad sáhnu po něčem jiném.*“⁵⁴

Pravděpodobně první dramatizace románu vyšla již v roce 1897 v Americe. Informace k tomuto zpracování uvádí Václav Jílek. S názvem *Chodové podle historického románu Psohlavci* (velké historické drama v 5 jednáních) jej upravil J. Dvořák a vydalo nakladatelství Přítel lidu v Nebrasce.⁵⁵ Zpracování je dnes ale pravděpodobně v České republice nedostupné.

V roce 1899 se objevila druhá dramatizace románu, tentokrát od autora Jana Baptista Kühnla, s názvem *Jan Sladký Kozina*. Jirásek o něm psal v dopise Jaroslavu Kvapilovi 3. dubna 1899: „*Včera, jak jsem se z novin dočetl, dávali na Smíchovském divadle o šesti jednáních Psohlavce. ... Prosím Vás, abyste v příštím čísle Zl. Prahy laskavě umístil nějak noticku, že toto zpracování Kühnlovo stalo se bez mého vědomí a svolení. O totéž požádám Světozor.*“⁵⁶ Zpracování bylo nedovolené a Jirásek proti němu soudně zakročil z důvodu porušení autorského práva. Přesto po smrti autora vydali jeho dědicové v roce 1920 zpracování znovu a Jirásek byl nucen opět zakročit soudně a opět soud vyhrál. Kühnlovu zpracování i samotnému soudnímu sporu jsou v této práci věnovány samostatné kapitoly 7 a 8, ve kterých jsou uvedeny další podrobnosti.

⁵⁴ Návštěvy: Alois Jirásek. *Národní listy*. Praha, 1905, 45.(317), 1.

⁵⁵ JÍLEK, V. 1959 (str. 180–181)

⁵⁶ MÜLLER, V. (str. 24–25)

3.1.1 Z korespondence s J. E. Šlechtou

V pozůstalosti Aloise Jiráska je možné nalézt také zajímavou soukromou korespondenci mezi spisovatelem a jistým Janem Emilem Šlechtou z roku 1905. Jan Emil Šlechta byl český spisovatel, který žil v letech 1859–1911. Věnoval se literární činnosti a žurnalistice. Psal povídky, divadelní hry a redigoval mimo jiné *Písecké listy*. Několik her a povídek také přeložil.⁵⁷

Spisovatel Jan Šlechta zaslal Jiráskovi 27. ledna 1905 dopis, kde mu oznamuje, že byl vyzván pražským nakladatelem z důvodu četných přání ochotnických spolků i divadelních kruhů ke zpracování *Psohlavců* pro divadlo. Uvádí, že s nadšením přijal a dnes již má dílo dokončené. Označuje jej dokonce za zdařilé. Dodává: „*Vím, že mnoho nepovolanych a břídilů pokusilo se o dramatizování „Psohlavců“ a že povolení jejich práce, konané z pouhého „kšeftu“ a nikoliv z piety ku věci psané, pohněvala Vaši Slovitnost měrou neobyčejnou.*“⁵⁸ Odvolává se na svou autorskou tvorbu (např. *V davu ztracených*, *Mezi kulisami*, *Bída na vsi* a divadelní hry *Z malého knížectví*, *V bludišti života*, *Ničema* atd.) a překlady, čímž chce dokázat, že sám není diletant ani břídil. Vyjadřuje přesvědčení, že Jirásek bude s jeho zpracováním spokojen, protože je pečlivé a velmi blízké originálu. Přikládá také dedikaci práce a očekává příznivou odpověď.⁵⁹

Jirásek odpověď odesílá již 29. ledna 1905, ale příznivě nevyznívá. Již na začátku Jirásek uvádí, že je neslýchané, jak se s jeho *Psohlavci* zachází. Kdekdo si troufá je zpracovat pro divadlo, ale nikdo nemá tu slušnost, aby se zeptal autora na povolení, což by měla být v tomto případě nejen slušnost, ale dokonce i povinnost. Uvádí, že ani sám Šlechta neměl tu slušnost se na povolení zeptat. „*Není tomu dávno, co jsem veřejně v novinách ohlásil, že nedovolím nikomu dramatizování „Psohlavců“ a ohlásil jsem tamtéž, že právo své budu brániti dle potřeby i soudně. Na tom prohlášení trvám i dnes. Bude-li Vaše zpracování vydáno tiskem, nebo bude-li kde hráno, zakročím proti tomu.*“⁶⁰ Žádost o přijetí dedikace nadto označuje skoro za posměšek a samozřejmě ji nepřijímá.

Přesto, že se Šlechta podle svých slov nejprve rozmýšlel, zda vůbec odpoví, reaguje dopisem již z 30. ledna 1905. Jiráskův dopis označuje za přinejmenším

⁵⁷ *Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie obecných znalostí*. Praha: J. Otto, 1888-1909. 28. sv. (str. 666)

⁵⁸ Ze dne 27. 1. 1905, z korespondence A. Jiráska, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, inv. č. 9978.

⁵⁹ Tamtéž

⁶⁰ Ze dne 29. 1. 1905, z korespondence A. Jiráska, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, inv. č. 9978.

nemilosrdný a se vši slušností tedy žádá o dovolení, aby směl *Psohlavce* zdramatizovat. Uvádí, že je pouze chudý spisovatel, který žije z výdělku literárního, a prosí tedy Jirásku, aby mu takzvaně nebral suchou kůrku chleba od úst. Žádá ho o povolení k vydání svých *Psohlavců* a možnost vydělání si tím pár korun. Dokonce uvádí, že pokud je dílo chráněno zákonem autorským, hovoří se pouze o přetisku, překladu a právu na provozování, zatímco právo na dramaturgii je podle Šlechty v zákoně pomínuto a není to tedy zasáhnutí do autorského práva.⁶¹ Pokud Jirásek na tento dopis odpověděl, tato korespondence se již v pozůstalosti bohužel pravděpodobně nedochovala. Zdramatizování *Psohlavců* od Šlechty ale není v literatuře dohledatelné, proto je možné předpokládat, že Jan Emil Šlechta své zpracování *Psohlavců* vůbec nevydal.

Proti dramaturgii *Psohlavců* se postavil Jirásek také v roce 1917, což dokládá list Jaroslavu Kvapilovi ze 7. října 1917. Zde hovoří o představení *Psohlavců* v Místku a uvádí: „Před časem vyhlásil jsem v novinách, že jsem nikomu nedovolil a nedovolím zpracovat „Psohlavce“ na divadelní hru. Ale přes to sem tam je hráli. Místecíto myslili, že mne potěší, a poslali mně oznámení a pozvání! Dopálilo mne to, ale byl jsem v náladě a také unaven už samou korespondencí tak, že jsem Místeckých nechal. Ale neměl jsem mlčet. Ted' snad už je pozdě, nevím, co dělat.“⁶²

3.1.2 Dramaturgie A. Fencla

I přes autorovy zákazy vyšla v roce 1920 ještě třetí nedovolená dramaturgie románu, tentokrát od Antonína Fencla. Ten napsal podle Jiráskova románu hru o třech dějstvích (7 obrazech) s názvem *Psohlavci*. Vydána byla v Praze u nakladatele Františka Švejdy a její páté vydání se objevilo na knižním trhu ještě v roce 1947. Jirásek ale toto dramatické zpracování *Psohlavců* nakonec v roce 1921 povolil.⁶³

Vydání z roku 1921 tedy již nese podtitul *jediné autorem povolené zpracování* a na první straně je otištěné Jiráskovo svolení: „Velečtění pane! Svoluji, abyste pro divadlo zpracoval mé „Psohlavce“. Přeji Vám nejlepšího zdaru, jsem s veškerou úctou Vám oddaný Alois Jirásek. V Praze, dne 11. dubna 1921.“⁶⁴ Stejný text se objevuje

⁶¹ Ze dne 30. 1. 1905, z korespondence A. Jirásky, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, inv. č. 9979.

⁶² JÍLEK, V. 1959 (str. 181–182)

⁶³ Tamtéž (str. 181–182)

⁶⁴ FENCL, Antonín. *Psohlavci: Hra o 3 děj. podle rom. Al. Jirásky*. Praha: Švejda, 1921. (str. 3)

i v úvodu dalších vydání, například i ve vydání z roku 1947, které již ve svém názvu má „hra o třech dějstvích v 8 obrazech“.

Dramatizace mají shodně 84 stránek a z Jiráskova díla se zaměřují pouze na hlavní dějovou linii - Kozinův příběh. Sledují jej od počátku, kdy si Kozina stěžuje příteli Jiskrovi, že ho ostatní včetně matky mají za zbabělce a „babu“, protože se nejraději věnuje rodině a dětem, přes jeho odvážné bránění lípy a následné uznání od své matky, která schovala tajně stará chodská práva, jejichž bránění povede až ke Kozinovu odsouzení právem hrdelním. Přes rozhodnutí císaře z Vídně, že práva jsou dávno neplatná, až po cestu do vězení a nespravedlivý rozsudek, že bude Kozina popraven.

Při srovnání obou vydání lze najít jen nepatrné rozdíly. Postavy jsou v obou vydáních totožné, stejně jako celkový děj i promluvy postav obsahující nářeční výrazy. Rozdíl je pouze v závěrečném obraze. Ve vydání z roku 1947 je zde zobrazen výstup ve vězení, kam za Kozinou přijdou kamarád Jiskra a žena Hančí s dětmi a Kozinovou matkou naposledy se rozloučit před Kozinovou popravou. Ve vydání z roku 1921 výstup ve vězení není, místo toho je tam navíc oproti roku 1947 pasáž, kdy Jiskra vyjde od Koziny z vězení ven, kde již čekají další Chodové, a popisuje jim, jak se s Kozinou loučil on a Kozinova rodina. Výstup přímo ve vězení, který je v pozdějším vydání, je emotivnější.

V závěru vydání je totožný doslov Antonína Fencla, kde uvádí, že dramatické zpracování nemůže vystihnout veškeré krásy románu, který mu byl předlohou. Uvádí, že pro dodržení dramatičnosti musel vynechat mnoho krásných scén z románu a popisováno je v jeho díle jen několik rodin z původního díla. Snažil se ale zachovat řeč postav včetně chodského nářečí. Hlavním hrdinou dramatu je Kozina, a příběh se tak vlastně stal téměř jen dramatem Kozinovým. V závěru děkuje Jiráskovi za svolení k dramatickému zpracování *Psohlavců*.⁶⁵

V obou vydáních je také upozornění na nutnost požádání o udělení provozovacího práva všem spolkům, které by si chtěly dílo vypůjčit, a jeho zneužití bude trestáno podle zákona. V závěru jsou navíc pokyny režisérovi, které připomínají, že ke zpracování pro divadlo je nutná znalost románu, kde jsou charaktery postav podrobněji vykresleny, nebo radí, jak má vypadat scéna při představení.

Dalším Jiráskem schváleným zpracováním románu je opera *Psohlavci* Karla Kovařovice na text libretisty Karla Šípka. Premiéru měla 24. dubna 1898 v Národním

⁶⁵ FENCL, A. 1921 (str. 85)

divadle v Praze a byla velmi úspěšná. Podrobnostem tohoto zpracování je věnována v této práci samostatná kapitola číslo 6.

3.2 Filmové zpracování

V soukromé korespondenci Aloise Jiráka je uložen dopis z 10. listopadu 1919 od Josefa Maase, ve kterém oznamuje, že na základě dopisu ze 7. tohoto měsíce přijímá závazně *Psohlavce* ke zfilmování za Jiráskem určených podmínek. Ujišťuje, že se vynasnaží, aby zfilmování díla bylo prvotřídní a k Jiráskově spokojenosti.⁶⁶

V následujícím dopise z 9. prosince 1919 potvrzuje obdržení práva k filmování *Psohlavců* za uvedených podmínek:

- 1) *„Zavazuji se, že Vám ukážu celý film prve, než bude veřejnosti předveden, a že Vám přísluší konečná cenzura a právo některý z obrazů vypustit nebo navrhnout změnu.*
- 2) *Nápisy k jednotlivým scénám budou Vám předloženy k první a poslední cenzuře.*
- 3) *V krajinné stafáži nebude žádných malovaných stromů a keřů.*
- 4) *Honoráře dostanete 10% z hrubého příjmu mého z půjčování nebo prodeje filmu. Na účet vyplatím Vám napřed pět tisíc korun (5000kor.).*
- 5) *Ponechávám Vám na vůli nahlédnouti do mých obchodních knih, kdybyste se chtěl přesvědčit o dodržení tohoto ujednání.*
- 6) *Kdyby do dvou let tj. do konce r. 1921 film „Psohlavci“ nebyl hotov a nebyl veřejnosti k představením odevzdán, propadá mně výše psaná záloha 5000kor. Vám vyplacená a nejste povinen mně ji nahraditi.“⁶⁷*

K natočení tohoto filmu ale nedošlo a Jirásek poté dostal další nabídku od Jaroslava Kvapila k natočení *Psohlavců* americkou společností. Po předchozím jednání v dopise ze dne 7. května 1922 píše, že potřebuje Jiráskovo rychlé rozhodnutí ohledně filmování. Americká společnost Dreamland má zájem natočit film z českých národních dějin a Kvapil by rád nabídl *Psohlavce*. Již se zástupcem Dreamlandfilmu hovořil a *Psohlavce* by rádi natočili pod Kvapilovým dohledem, ale velmi to spěchá, protože by

⁶⁶ Ze dne 10. 11. 1919, z korespondence A. Jiráka, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, inv. č. 11174.

⁶⁷ Ze dne 9. 12. 1919, z korespondence A. Jiráka, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, inv. č. 25244.

rádi začali natáčet již v červnu. Prosí tedy Jiráska o souhlas a zároveň o podmínky zfilmování.⁶⁸

Jiráskova odpověď byla jistě kladná, Kvapil mu v dalším dopise z 15. května 1922 děkuje a oznamuje, že se zástupcem Dreamlandu bude brzy jednat, předloží Jiráskovy podmínky a se zastoupením Jiráskova syna věc dojedná. Dodává, že podle opisu úmluvy s Josefem Maasem, kterou mu Jirásek též zaslal, nepochybně Maasovy nároky na zfilmování *Psohlavců* pominuly koncem roku 1921 a zvláště, když mu Jirásek chce dobrovolně vrátit zálohu. Navíc podle podmínek, které mu Maas nabídl, jej Kvapil označuje za velmi nezkušeného.⁶⁹

Jirásek opravdu Josefu Maasovi navrácení zálohy 5000 korun nabídl, jak lze vyvodit z dopisu od Josefa Maase ze dne 17. března 1925. „*Nemohu jinak než Váš šlechetný návrh s povděkem přijati a zasílám Vám přiloženě podepsané nové ujednání a prosím Vás, abyste mi laskavě oněch 5000Kč zaslal sem na mou adresu poštovní poukázkou, přičemž přirozeně výlohy s tím spojené si laskavě z onoho obnosu strhněte. Já vám ihned po obdržení obnosu zašlu ještě jednu potvrzenku, že jsem peníze v pořádku obdržel. Prosím byste přijal můj vřelý dík za Vaše opravdu ušlechtilé jednání a ujištění mé upřímné oddanosti k Vám.*“⁷⁰

Ve *Sborníku společnosti Aloise Jiráska* je uvedeno, že Kvapilův náčrt k filmu *Psohlavci* je uložen v jeho pozůstalosti. K realizaci filmu společností Dreamland ale tehdy nedošlo.

Jejich první filmová podoba byla od společnosti Oceanfilm jako historický velkofilm až z roku 1931 za přičinění českých filmových pracovníků. *Poradci byli Jaroslav Kvapil a Rudolf Medek. Scénář vytvořili (zřejmě s použitím Jiráskova libreta) Václav Wassermann a Josef Neubert. Hudbu složil Erno Košťál, režisérem byl Svatopluk Innemann. Kozinu hrál Bedřich Karen, jeho matku Leopolda Dostálová, Lomikara Theodor Pištěk. Film se natáčel přímo na Chodsku za přítomnosti potomků Kozinova rodu. Premiéra se konala 17. 9. 1931 v pražském kině Alfa.*⁷¹

⁶⁸ Ze dne 7. 5. 1922, z korespondence A. Jiráska, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, inv. č. 18241.

⁶⁹ Ze dne 15. 5. 1922, z korespondence A. Jiráska, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, inv. č. 18242.

⁷⁰ Ze dne Ze dne 17. 3. 1925, z korespondence A. Jiráska, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, inv. č. 25243.

⁷¹ VORLÍČKOVÁ, M. 1996 (str. 66, 93)

Druhé filmové zpracování *Psohlavců* je z roku 1955. Film režíroval Martin Frič a Kozinu hrál Vladimír Ráž.⁷² Televizního zpracování se dočkala také opera *Psohlavci* v roce 1985 od režiséra Milana Macků. Ten si vybral k televizní podobě nahrávku Československého rozhlasu, kterou nahrál Pražský rozhlasový orchestr, dirigoval František Dyk a v hlavních rolích se představili nejvýznačnější pěvci té doby – v roli Koziny B. Blachuta a v roli Hančí D. Tikalová. V televizní podobě se v roli Koziny představuje Petr Kostka a v roli Hančí Nad'a Konvalinková.⁷³

3.2.1 Srovnání knižní předlohy s filmovým zpracováním z roku 1955

Film z roku 1955 je již barevný, zatímco z roku 1931 je ještě černobílý. Premiéru měl v České republice 25. 3. 1955. Film trvá 88 minut, a jak je již v úvodních titulkách řečeno, vychází z Jiráskových *Psohlavců*. Úvodní pasáž odpovídá i úvodu knihy a Jiráskově představení Chodů. Ve filmu přijedou za sedláky vojáci a chtějí, aby opustili hranice. Následně děd vypráví na poli dětem, jaké to bylo, když Chodové strážili hranice. Když se děti zeptají, co je to svoboda, přirovná tuto hodnotu k lípě, která volně roste nedaleko nich na poli už mnoho let. Z některých replik vyplývá silná aktualizační tendence daná ideologickým kontextem stalinismu padesátých let. Poté se představuje nezúčastněný vypravěč, jehož hlas vypráví, že Lamminger neuznal chodská práva a bylo jim uloženo věčné mlčení – perpetuum silentium. Věčné však nebylo, Chodové je přerušili. Stejná replika se objevuje i na konci úvodu v předloze.

Stejně jako v původním textu poté počíná příběh, v němž je hlavním hrdinou Jan Sladký Kozina. Ocitáme se nejprve v jeho světnici, v níž Hančí uspává děti stejně jako v románové předloze, a je zde zobrazeno rodinné štěstí a večerní pohoda. Na rozdíl od původního textu do rodinného štěstí vtrhnou vojáci, kteří se nocí začnou sjíždět ke statku, a dráb Kozinovi oznámí, že má pozítří přijít na panskou robotu do lesa srážet stromy. Kozina se sice nejprve rozzlobí, ale pod Hančiným prosebným pohledem a při pohledu na děti poslušně slíbí, že přijde. Kozinova matka mu pak právě kvůli tomuto slibu vyčíní, že není pravým Chodovákem a sklání hřbet před panským karabáčem. Matěj Příbek už v této chvíli nabádá ostatní, aby šli proti Chodům bojovat. Vedlejší dějovou linii představuje mladý pár Manka a mladý Šerlovský. Manka se obává, aby se řeči o bojích nedostaly na zámek a nepřekazily jim svatbu.

⁷² VORLÍČKOVÁ, M. 1996 (str. 66, 93)

⁷³ <http://www.ceskatelevize.cz/porady/129042-psohlavci/28534026505/>

Lamminger žádá svého správce Koše o přinesení pergamenů se starými právy, které má sebrat Chodům. V dalším záběru je opět scéna stejná jako v knize, v níž Chodové schovávají pergameny s právy u staré Kozinové a mladý Kozina pozoruje tajnou scénu z okna. Při procházce s Jiskrou si pak jemu stěžuje, že ostatní jej mají za babu, a zatímco v původním textu ho Jiskra ujišťuje, že to jistě není pravda, ve filmu mu naopak říká, že to trochu pravda je, protože co se oženil, nejde ani mezi mužské do hospody a je krotký jako beránek. V dálce na poli si všimnou, jak panští dělníci porážejí tutéž lípu, jíž děd na začátku před dětmi označuje za symbol svobody. Poražení tohoto symbolu jako symbolu svobody Chodů i jako porážku samotného Koziny a zobrazení začátku jeho problémů a následně i konce jeho samotného je zde mnohem důrazněji ukázáno, než je tomu v předloze. Kozina se při obraně lípy před vojáky zraní a matka se mu pak omluví za to, jak o něm smýšlela.

Správce Koš Kozinovi slíbí odpustit rvačku u lípy, pokud vydá staré pergameny. To Kozina odmítne a vojáci tedy prohledávají vesnici, až práva u staré Kozinové najdou. Kozina s dalšími Chodovými je zavřen do vězení, kde i oni se mu omluví za to, že ho nepovažovali za pravého Choda. Lamminger pak před nimi spálí stará práva v krbu. Doma ale matka Kozinovi předá dva pergameny, které stihla ukrýt a Kozina přesvědčí Chody, aby s nimi šli k soudu. To se Lamminger dozví a rozhodne se zpřísnit Chodům poměry, aby se začali bouřit, byli označováni za rebely a soud na ně také jako na rebely nahlížel. Zakáže všechny žádosti, které od Chodů má, a mezi nimi i svatbu Manky a mladého Šerlovského. Prokurátora ve Vídni také Lamminger podplatí, a tak přestože jsou Chodové udržováni v naději na výhru u soudu, jejich žaloba je nakonec zamítnuta s odůvodněním, že svých práv dávno pozbyli a bude jim odpuštěno, pouze když nebudou již dělat problémy, ale budou poslouchat svou vrchnost. Stejně jako v knižním zpracování je i zde zobrazen průvod masek, jenž dojde až k Lammingerově zámku a symbolicky zde Lammingera v podobě panského karabáče utopí v rybníku. Zatímco v knize se Kozina průvodu neúčastní, zde později příběhne a snaží se jejich projevy nevole zmírnit se slovy: *Ty nemáš rozum Matěji, vždyť toto je voda na panskéj mlejn!* Přesto je později určen za hlavu povstání.

I přes neúspěch u soudu ve Vídni Kozina prosadí ještě jeden soud v Praze s ukrytými dvěma pergameny a slíbí Příbkovi, že pokud v Praze neuspějí, pak bude čas na čakanu a boje. U soudu jsou ale Chodové opět neúspěšní, zbylé dva pergameny jsou také zničeny a Kozina s Eclm a Kryštofem Hrubým jsou jako podněcovatelé nepokojů, totožně jako v románové předloze, na rok zavřeni do těžkého žaláře. Ostatní jsou po

přísaze poslušnosti vrchnosti propuštění domů. Na Chodsku mezitím Příbek dodrží Kozinova slova a zavelí k bojům. Chodové z Újezda vyklidí celou vesnici a utíkají hromadně k lesu, kde hodlají bojovat proti Lammingеровým vojskům. Polovina si to ale rozmyslí, složí zbraně, vydá se vojákům a slíbí Lammingerovi poslušnost. Druhá skupina bojuje dál v čele s Příbkem, jenž za boje zaplatí vlastním životem. Ve filmu je zobrazen kontrast mezi veselou a barevnou svatbou na zámku a temným a tichým bojištěm, na němž leží mnoho těl zraněných a mrtvých odvážných Chodů, kteří bojovali za svá práva. Kvůli probíhajícím bitvám na Chodsku je v Praze ustanoveno, že tři žalárníci budou jako nejvzdornější buřiči oběšeni. Ve vězení je pak věrně zobrazená scéna z původního textu, v níž starý Kozinův strýc Kryštof Hrubý chce naposled vědět, jakým směrem jsou Domažlice, a poté zemře. Soud prohlásí, že jeden ze zbylých vězňů bude oběšen a druhý odeslán na deset let do pevnosti Komárno, ale pokud poprosí o milost, může být trest zmírněn. Kozina ale prohlásí, že selský lid je v právu, za co bojovali, to platí a nikoho prosit nebude. A tak přestože Kozina celou dobu vyzýval k soudu a k zanechání bojů, nakonec je to on kdo za chodskou rebelii bude pykat. Na rozdíl od předlohy nedostane možnost rozloučit se s rodinou ještě ve vězení, a tak se loučí přímo u šibenice 28. listopadu 1695, kdy byl jako nejvíc zatvrzelý bojovník proti vrchnosti oběšen. Oběšení přihlíží pro výstrahu boje proti vrchnosti mnoho přizvaných Chodů. Kozina již s hlavou v oprátce vyzve Lammingera do roka a do dne na boží soud, vojáci zabubnují a Kozina zemře. Závěrečná scéna není ve filmu zobrazená, místo oběšení je zobrazena scéna omdlávající Hančí. Poslední scéna celého filmu se odehrává na zámku, kde Lamminger slaví ukončení honu a vypráví hostům, jak jej Kozina před rokem a dnem vyzval na boží soud. Označí jej za špatného proroka a při té řeči se skácí k zemi a zemře. Další vysvětlení není potřeba a Lammingerova smrt je závěrečným obrazem filmu.

Dějová linie je až na pár maličkostí, jakými jsou například promluva Jiskry na začátku, nebo zakázané loučení rodiny ve vězení s Kozinou, naprosto totožná s Jiráskovými *Psohlavci*. Režisér Martin Frič se věrně držel předlohy. Jednotlivé obrazy s dějovými zvraty se střídají v rychlém sledu bez zbytečného popisování a vysvětlování. Doprovází je často dramatická hudba. Zachovány jsou i stejné motivy z knihy, například lípa jako symbol svobody nebo motiv hudby v postavě dudáka Jiskry i v různých oslavách na zámku i v chodské vesnici a při průvodu maškar. Zajímavostí je, že když se dnes točí film podle knižní předlohy, často je v něm mnoho věcí rozdílných a převedeny na filmové plátno jsou z knihy jen některé motivy, zatímco

tehdy byla předloha téměř totožná se scénářem a *Psohlavci* tuto tezi potvrzují. Zachování původních replik a dialogů pravděpodobně odpovídá duchu dobového pojetí realismu, jež byl tehdy chápán jako pravdivá kopie reality založená na mimetické identitě.

Kromě Vladimíra Ráže v roli Koziny se ve filmu představili další významní herci té doby. Jana Dítětová v roli Hančí, Ladislav Pešek jako Jiskra Řehůrek, František Kovářik v roli Kryštofa Hrubého, Michal Nedbal jako Lamminger a Miloš Kopecký v roli správce Koše. Na scénáři se podíleli Martin Frič, Otakar Kirchner a Jiří Mařánek. Film byl velmi úspěšný a byl promítán dokonce na významném filmovém festivalu v Cannes.

Ve filmu je zachováno chodské nářečí v promluvách postav, stejně jako je tomu v Jiráskově předloze. Naopak v černobílém filmovém zpracování z roku 1931 nářeční prvky v dialozích využívány nejsou. První polovina díla také není tolik svázána s původní předlohou, jako filmové zpracování pozdější. Jsou zde využity některé stejné motivy, ale jednotlivé dějové výstupy nejsou totožně seřazeny jako v předloze a dialogy z ní doslovně nevycházejí. V druhé polovině ale filmové zpracování opět přímo vychází z předlohy a dějové zvraty jsou totožné v románovém zpracování i ve filmu z roku 1955. Některé scény jsou dokonce totožné s románovou předlohou a ve filmu z roku 1955 chybí, například loučení Koziny s rodinou ve vězení. V závěrečné scéně černobílého zpracování je dokonce přímo zobrazen duch Koziny, jenž si pro Lammingera přijde na zámeckou hostinu a odvolá jej na boží soud.

4 PŘEKLADY

Román o chodských rebelech neměl velký úspěch jen doma mezi českými čtenáři, ale mnoho umělců mělo zájem o přeložení i do jiných jazyků. Dílo *Psohlavci* mělo i mimo svou vlast značný ohlas a stalo se nejprekládanějším Jiráskovým dílem.

Bibliografii překladů najdeme u Václava Jílka. První překlad *Psohlavců*, pravděpodobně časopisecký, podle něj najdeme již v roce 1893 v sousedním Německu a zásluhu na něm má básník Jaroslav Kvapil.⁷⁴ V dopise z 29. srpna 1893 Jirásek Kvapilovi děkuje za péči o překlad *Psohlavců* a dává k překladu svolení, ale v poznámkách knihy *Dopisy Aloise Jiráska* nalezneme zmínku, že se tento překlad nakonec neuskutečnil.⁷⁵ Knižně vyšel román v Německu poprvé v roce 1904 překladem Bohuše Lepaře pod názvem *Chodische Freiheitskämpfer*. V Polsku byl román vydán r. 1902 jako *Chodowie. Obraz historyczny* v překladu Marji Wyslouchowé. Následovaly další překlady v různých zemích, například v Norsku, na Slovinsku, v Rumunsku, Maďarsku, na Ukrajině, v Jugoslávii, ve Francii a v mnohých dalších.

Pravděpodobně největšímu porozumění a také největšímu počtu překladů se dostalo *Psohlavcům* v Rusku.⁷⁶ Zde se Jiráskovi dostalo i ocenění v ruském časopise *Kniga i revolucija* v roce 1921 od badatele N. Lernerera. Uvádí zde, že *Psohlavci* jsou od jednoho z nejlepších současných českých autorů, byly přijaty jako dílo, jakých v evropské literatuře mnoho není a které má *velký výchovný význam, neboť učí boji za pošlapané právo*. Ocenil i uměleckou stránku románu: „*Ani umělecká hodnota není menší. Jirásek je vynikající vypravěč, prostý, srozumitelný, obdařený jemným historickým citem a dobře vyzbrojený znalostmi. Nezneužívá jich však, i když málo historických spisovatelů tomu odolalo – a s materiálem nakládá s obdivuhodným taktem.*“⁷⁷

Francouzský překlad zase ocenil jistý francouzský spisovatel Hugues Liapoave, kterému poskytl *Psohlavce* Jiří Tilšer, jak sděluje v dopise Jiráskovi 14. dubna 1926. Uvádí, že spisovatel se na návštěvě Česka o nás velmi zajímal, a tak mu poté poslal do Paříže překlad *Psohlavců*. Spisovatel hodnotí *Psohlavce* velmi nadšeně a přirovnává dokonce genius Jiráska k Tolstému. Překlad posudku Tilšer přiložil Jiráskovi ke svému dopisu. „*Tato kniha je obdivuhodna. Nedovedl jsem se vymanit z jejího područí. Jsou*

⁷⁴ JÍLEK, V. 1959 (str. 222–224)

⁷⁵ BAŤHA, František. *Alois Jirásek: dopisy 1871–1927*. Praha: Orbis, 1965. (str. 83)

⁷⁶ JÍLEK, V. 1959 (str. 222–224)

⁷⁷ PEŠAT, Z. 1954 (str. 80)

tam stránky plné života, hněvu a pobouření, které rozechvějí mnohá srdce francouzská. Čím více se člověk zajímá o poslední zápas statečného kmene chodského, tím více nenávidí němce, jich utlačitele. Vychvaluje se vším právem génius Tolstého, ale mám za to, že genius Jiráskův mu nezádá v ničem. Jirásek stejně miluje vášnivě svůj lid, zná jeho dějiny a jeho minulost, jeho život dopodrobna. Popisy Jiráskovy nemají vleklosti popisů Balzacových a jsou tím jen účinnější. S Jiráskem krajina česká se otvírá před čtenářem jako zářivý obraz. U něho nic strojeného, nic všedního: tradice ovládá vše.

*Hlavní důvod, pro který obdivuji se Psohlavcům, je, že v nich je stajeno cosi jako veliký vzlyk, vzlyk lidu pyšného, šlechtného, statného, lidu utlačeného a zmučeného. Žádný, kdo miluje spravedlnost a svobodu, nebude čísti tuto knihu, aniž by se v něm vzbouřil hněv právě tak jak v onom dobrém obru Matěji Příbkovi, aniž by byl naplněn obdivem pro vznešenou postavu Koziny, pravého apoštola, a aniž by nenáviděl hnusného Lammingera. Milý pane, díky Vám a Vaší práci a sympatii znám dnes radost že jsem mohl čísti Jiráska – neznal jsem toho Mistra – spisovatele – přiznávám se ku své hanbě – neznal jsem ho ještě před několika dny, a nyní zaujímá v mé mysli a v mé knihovně jedno z míst nejpřednějších.*⁷⁸

4.1 Z korespondence

V soukromé korespondenci Aloise Jiráska je uchováno mnoho dopisů s uctivými žádostmi o vydání překladů do cizích jazyků. Například Petr Diatlov v dopise z 23. dubna 1912 žádá Jiráska o povolení vytištění svého překladu do ruštiny. Uvádí, že v ruštině vyšly již čtyři překlady, ale tři z nich jsou vyprodané a čtvrtý, vydaný paní Glebovou, je podle Diatlova nepřesný a navíc drahý. Moskevské nakladatelství jej samo požádalo o překlad *Psohlavců*, když se dozvědělo, že umí česky a žije v Praze. Pokud obdrží povolení k vydání knihy, žádá též Jiráska o laskavé napsání několika slov úvodem k tomuto ruskému vydání.⁷⁹

Fran Govékar, redaktor ilustrovaného měsíčníku *Slovan* (Lublaň, Slovinsko), se v dopise ze 14. ledna 1907 informuje, zda Jirásek správně dostává tento měsíčník, ve kterém vychází na pokračování Govékarův překlad *Psohlavců*. Zároveň srdečně děkuje za svolení k překladu Jiráskova románu, ale mrzí ho, že svolení k vydání knižních

⁷⁸ Ze dne 14. 4. 1926, z korespondence A. Jiráska, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, inv. č. 11184.

⁷⁹ Ze dne 23. 4. 1912, z korespondence A. Jiráska, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, inv. č. 9826.

Psohlavců dostal také Dr. Josip Debevec. Ten vydá román v březnu v *Ljudski knjižnici* a tím předejde vydání Govékarovo a učiní ho téměř bezcenným. Dodává, že pokud by o jeho povolení předem věděl, vybral by pro *Slovana* jinou Jiráskovu práci. V závěru dopisu se ale dotazuje, zda Debevec vůbec povolení k vydání má.⁸⁰

Z dalšího dopisu z 24. ledna 1907 je patrné, že Jirásek mu odpověděl již 17. ledna 1907 a velice ho překvapil tím, že tiskárna nezná zákony tisku a nebere je v úvahu. Govékar uvádí, že to tušil, ale neví, co teď dělat. Navrhuje, aby nakladatel J. Otto proti tomuto nedovolenému vydání *Psohlavců* zakročil, protože vydání potřebuje nejen povolení Jiráska, ale také nakladatele. Pokud by obě svolení Debevec nakonec získal, prosí Govékar o svolení k vydání až po 1. červnu 1907, aby to neohrozilo Govékarovo vydávání překladu ve *Slovanu*. Zároveň prosí, aby nebylo zmiňováno o jeho dopisech ohledně Dr. Debevece, protože nechce působit, jak uvádí, jako intrikán. Jde mu údajně pouze o prospěch *Slovana* a radí Jiráskovi, aby kontaktoval J. Ottu a ten následně věc řešil v Govékarově zájmu. Přikládá i korespondenční adresu na tiskárnu, která má Debevecovo dílo vydat.⁸¹

Ze dne 24. února 1907 je uložen dopis od Josefa Debevece, redaktora *Ljudske knjižnice* (Kranj, Slovinsko), jenž je velmi překvapen zákazem vydání *Psohlavců*, který je postihl. Přiznává, že se neprosili o dovolení, ale protože předpokládali, že ho mají. Oprášili totiž překlad p. Smolnikova, vydaný již v roce 1886, který byl, jak předpokládali, povolený, a ten dali tisknout. Chtěli prosté lidi Slovinska seznámit s perlou české literatury. Ujišťuje také, že se jim rozhodně nedostalo žádného výtěžku a upřímně lituje, že je nenapadlo prosit se znovu o dovolení. Tiskárna má ale zákazem způsobenou obrovskou škodu, a tak upřímně prosí o dovolení vydat překlad za všech podmínek alespoň v prosinci roku 1907. Dodává, že *Slovan* nebude mít vydáním žádnou škodu, protože *Ljudska knjižnica* má jiné čtenáře než *Slovan*.⁸²

Překladu do francouzštiny se zhostil manžel nejstarší Jiráskovy dcery Boženy Hanuš Jelínek. V dopise z 8. června 1922 mu Jirásek velmi děkuje za starost o překlad. Uvádí, že s překlady svých věcí má obvykle jen práci, ale tentokrát ho to těší.⁸³ V následujícím listu z 24. června 1922 mu Jirásek přeje k svátku a hovoří o honoráři za

⁸⁰ Ze dne 14. 1. 1907, z korespondence A. Jiráska, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, inv. č. 23617.

⁸¹ Ze dne 24. 1. 1907, z korespondence A. Jiráska, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, inv. č. 23618.

⁸² Ze dne 24. 2. 1907, z korespondence A. Jiráska, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, inv. č. 9825.

⁸³ Ze dne 8. 6. 1922, z korespondence A. Jiráska, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze.

francouzský překlad. Uvádí, že sám nic nežádá a honorář by měl dostat ten, kdo měl s překladem práci a tedy Hanuš.⁸⁴

O polském vydání *Psohlavců* informuje Jiráskova s obrovskou úctou v dopise ze dne 25. února 1890 Vilma Sokolová. Již na začátku se omlouvá, že obtěžuje s prosbou, ale protože dílo učinilo na polskou společnost veliký dojem a jak uvádí, dámy jej čtou v originále a v slzách se nad ním rozplývají, chtějí jej vydat v časopise *Kurýr Varšavský*. Před tímto překladem má předcházet biografie a bibliografie Jiráskových spisů a Sokolová má sepsat podrobný seznam Jiráskových spisů, o jehož zkontrolování a případné doplnění Jiráskova tímto uctivým dopisem žádá.⁸⁵ Překladem do dánštiny je pověřen Ingeborg de Stemann, který Jiráskova v dopise z 2. prosince 1927 žádá o informování o podmínkách pro práva k překladům pro nakladatele v Kodani.

Štýbr Josef v dopise z 31. července 1923 informuje Jiráskova, že Československá Národní Rada v Americe chystá vydání *Psohlavců* ve Štýbrově překladu. Dříve než ale půjde vydání do tisku, žádá Jiráskova o svolení. Ze zamýšleného vydání ale bohužel neplyne žádný zisk, naopak Československá Národní Rada se musela zavázat vydavatelské firmě Walter Reed, Publishers k odebrání nejméně 835 exemplářů za výrobní cenu, aby bylo dílo vydáno. *„Běží tedy jen o podnik národně propagační, nikoli výdělečný, a já při své žádosti o Vaše laskavé svolení k vydání svého překladu Vám bohužel nemohu nabídnouti jinak zajisté zaslouženou odměnu, neboť jsem sám svou práci podnikl jen z lásky k české věci a z úcty k Vašemu velikému umění a nikoli v naději na hmotný zisk, neboť dnes ještě nelze české knize v Americe proniknouti jinak než s něčí obětí, ke které se v tomto případě odhodlala naše Čsl. N. R. v Americe.*

Dovoluji si tudíž požádati Vás, slovutný pane doktore, byste s ohledem na naši snahu propagovati v Americe českosl. věc prostřednictvím Vašeho vzácného umění se neobtěžoval poslati mi několika slovy Své laskavé svolení k publikaci Vašeho krásného díla v anglickém rouše z mého péra.“⁸⁶

⁸⁴ Ze dne 24. 6. 1922, z korespondence A. Jiráskova, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze.

⁸⁵ Ze dne 25. 2. 1890, z korespondence A. Jiráskova, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, inv. č. 19917.

⁸⁶ Ze dne 31. 7. 1923, z korespondence A. Jiráskova, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, inv. č. 9836.

4.1.1 Esperanto

Jiráskovy *Psohlavce* byl zájem přeložit i do esperanta. Esperanto je umělý jazyk, který vymyslel v roce 1887 polský lékař Ludvík Lazar Zamenhof (1859–1917). Je prostředkem pro komunikaci osob všech jazyků. Slova jsou založená především na kořenech slov románských, ale i dalších evropských jazyků. Má výhodu gramatické pravidelnosti a snadné výslovnosti.⁸⁷

Prosbu o zpracování *Psohlavců* do mezinárodní řeči esperanta je možné nalézt již v dopise z 26. srpna roku 1911 od Františka K. Svačiny, učitele z Domažlic. Jiráskova odpověď na tuto žádost není známa, ale je možné předpokládat, že tento překlad nebyl uskutečněn.⁸⁸

V dopise z 27. května 1918 Jiráskovi svůj záměr překladu do esperanta oznamuje Jan Oulehla. Uvádí, že zájem o tuto mezinárodní řeč se rozmáhá a Jirásek je určitě také přesvědčen o jejím významu, protože se stává mostem k překlenutí stále trvajících neporozumění mezi světovými národy. U nás se esperanto vyvíjelo již před válkou a *Časopis českých esperantistů* vydal například zdařilý překlad *Babičky* Boženy Němcové. Zpracována byla také velká část Jiráskovy *Filozofské historie*, ale následkem světové války zůstal překlad nedokončen. Soukromý překlad tohoto díla se dostal do Ruska i k čínským studentům a všude měl obrovský úspěch stejně jako jeho dílo v Čechách. Oulehla tedy uctivě žádá o povolení překladu *Psohlavců*. „Nyní, kdy zajisté zraky celého světa více než kdykoliv jindy a na cokoliv jiného upírají se na český, utiskovaný a znásilňovaný národ, nutno širokým vrstvám jiných národů osvětliti naši historii a nutno poukázati na to, že byli Češi znásilňováni vždy, ode dávna, ale že každá taková bouře přešla a spravedlivá věc česká že zvítězila přece.“⁸⁹

Uvádí, že si je vědom nesnadného úkolu zvláště v případě, kdy není učeným člověkem směřícím si troufat spojovat své jméno s Jiráskovým. Přesto ale slibuje vynasnažit se o správný a důstojný překlad díla.

Žádný překlad *Psohlavců* do esperanta ale nebyl dohledán, proto se můžeme domnívat, že pravděpodobně ani Oulehlův překlad se nakonec neuskutečnil.

⁸⁷ HAWKINS, Joyce. a R. E. ALLEN (str. 485)

⁸⁸ Ze dne 26. 8. 1911, z korespondence A. Jiráska, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, inv. č. 11167.

⁸⁹ Ze dne 27. 5. 1918, z korespondence A. Jiráska, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, inv. č. 9829.

5 SROVNÁVACÍ METODA

Současná komparatistika se vzdává svého tradičního vymezení, přestává být institucionalizovaným univerzitním oborem a naopak se stává novým způsobem interpretace a čtení, specifickým typem intelektuální reflexe, která komunikačně propojuje jednotlivé oblasti vědění.⁹⁰

Literární komparatistika je literárněvědná disciplína, která se zabývá srovnáváním děl různých literatur.⁹¹ Zabývá se nejen pouhým uváděním podobných jevů vedle sebe, ale především zjišťováním souvislostí mezi díly. Můžeme ji tedy nazývat naukou o mezinárodních literárních vztazích.

Mezi cíle literární komparatistiky patří začlenění děl národní literatury do „nadmárodního“ kontextu a odkrývání vývojových tendencí společných více literaturám, zde se často zkoumají mezinárodní proudy a směry, a tyto cíle na sebe navazují.⁹² V ideálním případě se zabývá všemi projevy literatury, přesahujícími jazykové hranice i národní a akademická ohraničení umění a věd. Ve Francii, odkud komparatistika pochází, znamená „*littérature générale*“ především zkoumání literárních „typů“, zkoumání proudů a epoch, které existují v různých národních kontextech, a vztahů mezi národními literaturami.⁹³

Kritici komparatistiky namítají, že v procesu srovnávání jednotlivá díla ztrácejí svou vlastní hodnotu. Tento názor je ale bezpředmětný a praxí vyvrácený. Naopak je z praxe znovu dokládáno, že rozšířením předmětů zkoumání, jímž je způsobováno otevírání hranic mezi disciplínami, je zvláštnost literatury umocněna.⁹⁴

Komparatistika jako věda se zabývá texty velmi specifickým způsobem. *Její metodou je srovnávání, jejím předmětem literatura v mezinárodních a interdisciplinárních souvislostech.⁹⁵ Text je při srovnávání uveden v souvislosti s mnoha dalšími, jinými texty, množství těchto textů se neustále rozšiřuje a texty se nacházejí stále v nových souvislostech. Texty se tedy, jak je zřejmé z definice srovnávací literatury, objevují vždy v kontextech a jádro komparatistického zkoumání je*

⁹⁰ ZELENKA, Miloš. *Komparatistika v kulturních souvislostech*. České Budějovice: Vlastimil Johanus, 2012. ISBN 978-80-87510-10-0. (str. 8)

⁹¹ HRABÁK, Josef. *Literární komparatistika*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976. (str. 7)

⁹² Tamtéž (str. 7–34)

⁹³ CORBINEAU-HOFFMANN, Angelika. *Úvod do komparatistiky*. Praha: Akropolis, 2008. ISBN 978-80-86903-78-1. (str. 15–17)

⁹⁴ Tamtéž (str. 20)

⁹⁵ Tamtéž (str. 33)

možné označit výrazem „kontext“. Srovnávání, které je podstatou komparatistiky, pak tyto kontexty odhaluje. *Srovnání předpokládá existenci nejméně dvou členů a úhel pohledu odhalující to, co je jim společné, srovnání proto vždy uvádí do kontextu.*⁹⁶ *Literární texty, které jsou vzájemně srovnávány, pocházejí z heterogenních kulturních a jazykových oblastí. Úkolem komparatisty je reflektovat jejich zvláštnosti.*⁹⁷ Jako předmět zkoumání a porovnávání v literární komparatistice vybíráme jevy, které si navzájem odpovídají svou podstatou a typovou charakteristikou. Velkého významu získává zorný úhel, který je stanovován konkrétním cílem badatele a z něhož vychází i badatelův přístup k porovnávání. Konkrétnímu zornému úhlu je pak přizpůsobována metoda zkoumání i výběr metodických postupů.

Při porovnávání dvou anebo více literární jevů je proto důležité zjistit nejen existenci vztahů v podobě forem recepce, ale i jejich případnou nulovou existenci. Míra podobností vztahů, jejich kvantita i kvalita, podobně jako míra jejich odlišností i jejich nulové existence, jsou také příznakové a to především z hlediska typové charakteristiky jevu i z hlediska poznání vzniku a vývinu literárního díla.⁹⁸

Totožně jako je tomu například v politologii a sociologii, rozlišují se ve srovnávací literární vědě nejméně dva srovnávací typy – typologické a genetické srovnání. *Předmětem genetického srovnání jako kontaktní studie jsou podobnosti, které vznikají kontaktem, tj. přímým nebo nepřímým ovlivněním. Naproti tomu v rámci typologického srovnání jsou zkoumány podobnosti, které vznikají bez kontaktu, na základě analogických podmínek produkce nebo recepce.*⁹⁹ J. Hrabák uvádí, že v případě zkoumání z hlediska genetického se jedná o vznik a tvar díla, zatímco ve druhém případě zkoumání z hlediska typologického se jedná o společenský dopad díla.¹⁰⁰

Některé tradiční komparatistiky, především francouzská, dávaly přednost především genetickému srovnání jako kontaktní studii. Genetické srovnání by se mělo podle Zimy provádět alespoň na čtyřech různých rovinách:

- a) *V každém případě musí být dokázáno, že ke kontaktu nebo vlivu mezi jednotlivými spisovateli nebo skupinami spisovatelů skutečně docházelo;*

⁹⁶ CORBINEAU-HOFFMANN, A. 2008 (str. 41)

⁹⁷ ZIMA, Petr Václav. Komparatistika. In: TUREČEK, D. ed. *Národní literatura a komparatistika*. Brno: Host, 2009. Teoretická knihovna, s. 105-256. ISBN 978-80-7294-305-0. (str. 105)

⁹⁸ ĎURIŠIN, Dionýz. *Teória literárnej komparatistiky*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1975. Studia litteraria. (str. 239–241)

⁹⁹ ZIMA, P. V. 2009 (str. 130)

¹⁰⁰ HRABÁK, J. 1976 (str. 7–34)

- b) *nadto je potřeba ukázat, jak tento kontakt vznikl – na základě určitých sociálních, kulturních, nebo jazykových (estetických) afinit;*
- c) *třetí srovnávací rovina je rovina mezinárodních vztahů, které právě v případě Francie, Srbska a Československa hrály zvláštní roli. V jiných případech (například pro kontakt mezi Mallarmém a Georgem) však jsou téměř bezvýznamné;*
- d) *nakonec na strukturní úrovni vyvstane otázka, jak se text jednoho autora mění, přeinterpretovává jiným autorem.*

Za základ komparatistiky by ale podle zkušeností sociálních věd mělo být považováno srovnání typologické. *Neboť ve většině případů jsou to podobné společenské a jazykové podmínky, které vysvětlují nejen vznik analogických institucí a textových struktur, nýbrž také působení jednoho autora na druhého.*¹⁰¹ Za pomoci literární komparistiky můžeme porovnávat celky různě veliké, ale stejné povahy, patřící do jedné literatury, případně i mezi více literaturami navzájem. V následující kapitole se pokusím o srovnání různých adaptací románu Aloise Jiráska. V kapitole č. 6 o srovnání operního a knižního zpracování *Psohlavců* z hlediska genetického, protože prokazatelně došlo ke kontaktu autorů obou děl a operní zpracování přímo z originálního díla vychází. Následně se v kapitole č. 7 pokusím o srovnání nepovoleného dramatického zpracování a opět románové předlohy Aloise Jiráska.

Adaptace znamená přeměnu jednoho uměleckého textu (druhu, žánru) na nový umělecký text (druh, žánr). Nejčastěji je používána ve významu úpravy nebo tvořivého přepisu literárního díla na jiný text – především na dramatické, filmové nebo rozhlasové dílo. Text, ze kterého konkrétní umělecké dílo vychází, se nazývá pretext. Adaptované dílo se vždy ocitá na rozhraní mezi dílem původním a novým textem. Na tvorbě nového textu se podílí tvořivý a reproduktivní princip. Při převaze tvořivého principu vzniká nové umělecké dílo. U reproduktivních žánrů je charakteristickým znakem menší zásah do tematické výstavby – jedná se o vědecké a publicistické texty nebo o recenze a kritiky.¹⁰²

Typem adaptace literárního textu je dramatizace. Znamená přeměnu nebo přepis nedramatického díla na dramatický text. Jde o přepis originálu do dramatické podoby z důvodu realizace pretextu na jevišti. Východiskem může být epické nebo lyrické dílo,

¹⁰¹ ZIMA, P. V. 2009 (str. 131–163)

¹⁰² ŽILKA, Tibor. *Vademecum poetiky*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2006. ISBN 80-805-0965-4. (str. 36–39)

kteře se přepisem mění na divadelní hru, případně na libreto. Popisné a narativní složky literárního díla se realizují na jevišti prostřednictvím scénického prostředí a konání postav. Přitom je využíváno různých dramatizačních technik pro zvýšení napětí nebo například vyostření konfliktů. Mnohé tematické a kompoziční prvky se oproti předloze více rozvinou. Hlavní záměry předlohy často zůstávají neporušené, může se ale redukovat počet postav, časově přeskupit děj a podobně.¹⁰³

Opera je hudebně-dramatický žánr spojující hudbu, poezii, malířství a herectví. Jejimi vyjadřovacími prostředky jsou dramatický děj, zpívané slovo a hudební kompozice. Zpravidla má předehru nebo úvod, který je následován rozvinutým dějem podle libreta. Děj se rozčleňuje na dějství. Libreto může být vytvořené na základě literární předlohy, podle textu dramatu nebo na základě námětu z historie či ze života. Opera vzniká ve spolupráci libretisty a skladatele. Libretistou nazýváme autora dramatického textu, jenž je psán zpravidla ve verších.¹⁰⁴

Pretextem je v tomto případě text románu *Psohlavci* od Aloise Jiráska, který je adaptován – konkrétně zdramatizován do podoby divadelní hry J. B. Kühnla a do podoby operního libreta skladatele Karla Kovařovice a libretisty Karla Šípka.

¹⁰³ ŽILKA, T. 2006 (str. 120–122)

¹⁰⁴ Tamtéž (str. 262–263)

6 SROVNÁNÍ S OPERNÍM ZPRACOVÁNÍM

Kapitola se zabývá srovnáním 31. vydání Jiráskova románu z nakladatelství J. Otty v Praze roku 1933 a textu operního libreta, které napsal Karel Šípek a vydalo jej Státní hudební nakladatelství v Praze roku 1963. Dále se zajímá i o následné uvedení opery na scénu nejen Národního divadla.

Karel Šípek je pseudonym literáta Josefa Pešky, novelisty a humoristy, který se narodil 17. 3. 1857 a zemřel v roce 1923. Přispíval do časopisů *Švanda Dudák* a *Světovzor*, kam psal především články o divadle a povídky. Napsal humoresky *Žertem i do pravdy*, *Rub a líc*, *Za větrem* a libreta k operám Karla Kovařovice, kromě *Psohlavců* například *Na starém bělidle* podle *Babičky* Boženy Němcové.¹⁰⁵

Hudebně ztvárnil *Psohlavce* Karel Kovařovic (1862–1920), významný český hudební skladatel. Chtěl vytvořit hudební drama z českých dějin a úspěch *Psohlavců* jej podnítil k jejich zpracování v operu. Požádal libretistu Karla Šípka, s kterým již dříve spolupracoval, a po jeho souhlasu napsal Jiráskovi o svolení k úpravě jeho prozaické verze. Ten byl známý svým odmítáním žádostí o různé úpravy (především dramaturgie), ale Kovařovicovu žádost po chvíli váhání schválil stejně jako následné Šípkovo zpracování.

*Kovařovic při zhudebňování libreta vyšel ze smetanovské tradice, zejména z oper Braniboři v Čechách a Dalibor. Literární předloha mu umožnila spojit jakési dvě sféry revolučnosti. Z Braniborů převzal patos velkých lidových scén (slavné voračky) a z Dalibora revolučnost hlavní postavy (Kozina). Důstojným Kozinovým protihráčem se stal neschematicky pojatý Lomikar, který patří k velkým záporným postavám operní literatury.*¹⁰⁶

První jednání operního libreta napsal Karel Šípek v červenci 1895, premiéru pak opera měla 24. dubna 1898 v Národním divadle. Kovařovic byl tak nadšen motivem *Psohlavců*, že nepočkal Šípkovu textovému dokončení předlohy a začal první jednání ihned zhudebňovat. Při zpracovávání *Psohlavců* do libreta měl Šípek podle svých slov potíže především s časovým a místním rozčleněním, které se mu dlouho nedařilo, a uvažoval dokonce o ukončení své práce. Nakonec byl ale přece jen Karel Kovařovic spokojen. K Šípkovu ztvárnění měl humornou poznámku Ignát Hermann: „V tom

¹⁰⁵ Ottův slovník naučný, svazek XXIV. (str. 625)

¹⁰⁶ ZELENKA, Miloš. Karel Kovařovic, Psohlavci. *Národní divadlo informuje*. 1985, (Duben), 4.

*libretu se pořád někdo loučí: nejprve delegáti do Prahy s vesnicí, potom delegáti s Kozinou, nakonec Kozina s dudákem a s rodinou. Čekal jsem, že dá sbohem i nápovědovi...*¹⁰⁷.

6.1 Srovnání s původním textem

Již z na první pohled značně rozdílného rozsahu děl je zřejmé, že text operního libreta zpracovává ve velmi zkrácené verzi pouze nejdůležitější linii příběhu. Operní libreto je zpěvohra o třech dějstvích (6 obrazech) vytvořená podle stejnojmenného románu Aloise Jiráska. Samotné libreto má 43 stránek a kromě dialogů postav obsahuje i scénické poznámky. Kromě samotného libreta knížka obsahuje ještě kapitolu *O libretu a hudebním obsahu opery* a seznam osob, které v libretu vystupují (Jan Sladký Kozina, Hančí – jeho žena, Kozinová – jeho matka, sedláci z chodských dědin – Kryštof Hrubý, Jiří Syka, Matěj Příbek, Adam Ecl, Jakub Brychta, Jiří Peč, Němec, Jiskra Řehůrek, Dorla, Maxmilián Laminger, Kateřina, Václav, Koš – správce, soudní sluha, Lamingerův sluha a žalářník).

Knížní 31. vydání *Psohlavců* z pera Aloise Jiráska z roku 1933 má 325 stran a 30 kapitol, přičemž poslední dvě z nich uvozují vybrané verše z Vrchlického *Balady o smrti Jana Koziny*. Kniha je věnována památce Boženy Němcové a v úvodu navíc, pravděpodobně kvůli zkušenostem s nepovolenými dramatizacemi, obsahuje poznámku: *veškerá práva vyhrazuje si autor*.

Jiráskovo dílo vychází ze skutečných historických událostí a z dalších četných motivů – například pověstí. Je psáno er-formou z pohledu vševědoucího vypravěče, jenž užívá spisovnou češtinu. Postavy se projevují v dialogích, které jsou psány chodským nářečím. Operní libreto je psáno obecnou češtinou a neobjevují se zde žádné nářeční prvky. Příběh je vyprávěn pouze formou dialogů postav a upřesněn občasnými scénickými poznámkami, psanými spisovným jazykem. Dialogy jsou většinou psány ve verších. V libretu poznáváme postavy pouze skrze jejich přímé jednání a dialogy, zatímco v knize je dostatek prostoru na vykreslení charakterů postav. V operním libretu je zakomponováno mnohem méně postav, než je tomu v Jiráskově příběhu, a není zde vyobrazen žádný vývoj postav ani jejich vztahů. Převládají hlavní mužské postavy a například dějová linie vztahu Manky a Šerlovského je v libretu zcela vynechána stejně jako obě postavy.

¹⁰⁷ KOVAŘOVIC, Karel. *Psohlavci*. Praha: Státní hudební vydavatelství, 1963. (str. 7)

Některými kritikami byla Kovařovicovi vyčítána přílišná jednoduchost díla bez spletitých vedlejších dějů, ale Kovařovic tvořil záměrně jednoduše, aby bylo dílo srozumitelné pro všechny diváky. Dnes to považujeme za kladnou stránku díla, jež má silnou stránku právě v jasném zobrazení boje lidu za svou svobodu, vítězství spravedlnosti a práva nad násilím a zlou vůlí utiskovatelů. Díky tomu získalo dílo obrovský ohlas veřejnosti, protože obecnost správně vycítilo jeho aktuálnost.¹⁰⁸

Román začíná mnohem dříve než operní libreto. Jirásek nejprve uvádí čtenáře na Chodsko a seznamuje se stručnou historií Psohlavců i s původem jejich přezdívkou. Samotný příběh počíná po roce 1680. Čtenář je nejprve uváděn do místa a času příběhu a poté seznamován s Kozinovou rodinou a s jeho rodinným štěstím. Děj opery začíná až v roce 1695, a její poslední obraz, stejně jako závěrečná pasáž v knize, končí o rok později v roce 1696 Lammingеровým úmrtím. Libreto se, stejně jako románová předloha, odehrává především na Chodsku, v Plzni a v Praze.

Román je koncipován jako uzavřený celek. Na počátku příběhu je zobrazeno rodinné štěstí, zatímco s jeho koncem končí právě i toto štěstí, objevuje se loučení a následná poprava hlavního hrdiny. V libretu zmiňované rámcové ohraničení děje chybí.

V příspěvku V. Viktora upozorňuje na Jiráskovy tendence při tvorbě. Ve svých dílech záměrně uspořádává úvodní i koncové části tak, že jsou často v závěru opět použity hlavní motivy úvodu. V úvodu se například objevuje inverze absence postav – na začátku mluví Kozina o nepřítomném Lammingerovi, zatímco na konci je připomínán popravený Kozina, který si pro něj přijde. Opakuje se také motiv listopadového počasí a hořícího krbu. Ten se na počátku objevuje v idylickém Kozinově domově, na konci při zdánlivě idylické hostině v jídelně vytápěné krbem na trhanovském zámku, při které Lamminger umírá.¹⁰⁹

Hlavní dějová linie původního textu, která je zpracována v operní libreto, se týká povstání Chodů, jejich boje za stará chodská práva a především jejich vůdce – sedláka Jana Sladkého z Oujezda řečeného Kozina. Ústředním motivem je zpracování legendy o vůdci Chodů Janu Kozinovi. Chodové byli skupinou obyvatel, kteří měli za úkol střežit hranici mezi Čechami a Bavorskem. Tito lidé byli přímými poddanými českého krále a za své služby se těšili mnohým privilegii a výsadám, které je sociálně

¹⁰⁸ PLAVEC, Josef. Psohlavci ve vývoji české opery. *Národní divadlo*. 1951, 26(34), 5-9.

¹⁰⁹ VIKTORA, Viktor. Štětce nebo perem? (K plasticitě Jiráskových panoramat) In: *Dějiny v českém krásném písemnictví: sborník příspěvků z literárněhistorické konference ke 150. výročí narození Aloise Jiráka : Hronov 4.–5. září 2001*. Praha: Společnost Aloise Jiráka, 2002, s. 60-61. ISBN 80-238-8969-9.

vydělovaly z okolního obyvatelstva. Po třicetileté válce ale o svá práva přišli a jejich pozemky byly prodány Lomikarovi. Chodové za svá privilegia dál bojovali, ale jejich stížnosti ve Vídni a v Praze nebyly vyslyšeny. Proto začali organizovat povstání proti vrchnosti.

Libreto začíná setkáním Koziny se svým přítelem dudákem Jiskrou Řehůrkem, kterému si stěžuje, že ho lidé ve vsi včetně vlastní matky mají za „babu“, protože žije poklidným životem, má velmi rád svou rodinu a stará se o své děti. Prozrazuje mu, že u matky v noci sousedé ukryli stará práva a i před ním to bylo zamlčeno. Následně se objevuje přímý konflikt s matkou, která se Kozinovi otevřeně vysmívá a pohrdá jím. Tento motiv je také prvním přímo převzatým motivem z knihy do libreta.

Celým příběhem také prolíná důležitý motiv hudby, který se objevuje především v postavě dudáka Jiskry Řehůřka, ale také v zobrazení masopustního průvodu, ve kterém se zpívá a hraje. Tento průvod, lidově nazývaný voračky, je zobrazen také téměř v závěru prvního jednání opery a je považován za její nejslavnější a nejpopulárnější scénu. *Voračky byly na Chodsku vyvrcholením masopustních zábav a obyčejů. Začínaly v neděli před Popeleční středou, hlavním dnem bylo masopustní úterý. Chlapci, představující oráče (voráči), táhli pluh sněhem nebo blátem a v průvodu za pluhem šly „maškery“ – žid, kominík, čert, medvěd, smrt s kosou – a muzikanti.*¹¹⁰ Kovařovic touto scénou prokázal svou znalost českého folkloru – české lidové písně a taneční hudby. Z toho také pramení jejich silná účinnost na divadelní scéně. Například píseň *Zelení hájové*, která prý patřila mezi Jiráskovy oblíbené a byla mu dokonce údajně zahrána i na pohřbu, dokonce na Chodsku zlidověla.¹¹¹

Dalším významným motivem je poražení staré lípy, které v tomto případě může být chápáno jako zažehnutí sporu Chodů s vrchností, poražení lípy jako symbolu češství i obrazně vyjádřené poražení Jana Sladkého Koziny, pro něhož jeho obrana lípy znamená počátek problémů s vrchností, které postupně vygradují až v jeho popravu. Motiv lípy se však objevuje pouze v románové předloze a v operním zpracování je vynechán.

Hlavní příčinou rozbrojů mezi Lammingem a Chody jsou totožně v knize i v libretu stará chodská práva, která Lamminger považuje za zrušená a vyžaduje od Chodů zbylé poslední staré listiny, aby je mohl zničit. Chodové se proti neplatnosti svých práv bouří a v knize se navíc dovolávají i pomoci ve Vídni u císaře. Nic ale není

¹¹⁰ KOVAŘOVIC, K. 1963. (str. 13)

¹¹¹ PLAVEC, J. 1951 (str. 5-9)

platné. Lamminger zajme Kozinu s Příbkem a práva před nimi na zámku spálí. V libretu má postava Lammingera mírnější charakter, a dokonce zajatcům domlouvá, že se mají vrátit k poslušnosti, protože vzdor je marný, zatímco v knize je na ně navíc naštvaný za jeho zneuctění, kdy při voračkách zahodili do rybníka karabáč, který ho měl symbolizovat. Poté jsou Kozina spolu s několika muži předvoláni před pražský soud, kde jsou označeni za vůdce chodských povstání a odsouzeni právem hrdelním. Na Chodsku mezitím rozpoutají Chodové bitvu, která je v knize barvitě vylíčena, zatímco v libretu je o ní pouze zmínka prostřednictvím Jiskry jako přímého účastníka, který o ní vypráví Kozinovi již ve vězení.

V obou zpracováních se ale objevuje emotivní motiv Kozinova loučení s rodinou ve vězení. Totožná je situace, ve které se stará Kozinová omlouvá synovi, že viníkem celé situace je ona, protože schovávala stará práva a kvůli ní teď bude syn popraven. V operním zpracování se posledního loučení s Kozinou zúčastní i Lamminger, který se ho naposled pokusí zlomit se slovy, ať odprosí a může žít. Kozina místo toho vyzve do roka a do dne Lammingera na boží soud. Tím Kozinův příběh v libretu končí, zatímco v románové předloze je popsána ještě následná cesta k popravišti i samotná poprava a teprve těsně před popravou vyzve Kozina Lammingera veřejně na boží soud a zemře.

Poslední kapitola i závěrečný obraz v libretu jsou věnovány bálu na Lammingerově zámku, který se odehrává po roce od popravy. Kozina si pro Lammingera přijde přesně, jak slíbil, a ten zemře přivolán na boží soud.

Kniha má oproti libretu nejen mnoho popisných pasáží, ale také několik vedlejších dějových linií. Nepravidelně se zde střídají kapitoly psané z pohledu vrchnosti a z pohledu Koziny a sedláků. Poslední odstavec knihy je psán v ich formě. Spisovatel popisuje, že při svých poutích chodskou krajinou narazil i na Kozinův statek. Stařena, kterou zde potkal a které se zeptal na Jana Sladkého, jen odvětila: *„Já nic nevím, to pan děkan mají vo tom písma. Já jen vím tulik, že Kozina bul nevinně hutracenej ha že je svatým-“*¹¹²

6.2 Uvedení opery v Národním divadle

Premiéra opery Karla Kovařovice se v Národním divadle konala 24. 4. 1898 od 19 hodin. Operu režíroval Adolf Krössing a hlavní roli Koziny hrál Bohumil Pták. Podle dobových ohlasů měla opera pečlivou přípravu a nastudování dirigenta Adolfa Čecha

¹¹² JIRÁSEK, Alois. *Psohlavci: historický obraz*. V Praze: J. Otto, 1933. (str. 325)

a nejlepším výkonem se skvěl basista Václav Kliment v roli Matěje Přibka, který byl hodnocen jako *zdařilý do poslední noty*.¹¹³ Kostýmy byly vytvořené podle vzorů kostýmů Chodů uložených v domažlickém muzeu.¹¹⁴ Premiéra byla velmi úspěšná a diváci již od prvního jednání po celou dobu nadšeně aplaudovali. Jednou z nejúspěšnějších scén byla slavná scéna voraček. Na premiéře byli přítomni i zástupci z Chodska a na další reprízu přijeli dokonce Chodové v krojích speciálním vlakem.

Kovařovic také obdržel od Chodů potěšující telegramy, například od rolníků z chodských obcí obdržel text: „*Děkujeme za uvedení děje našich otců na jeviště Zlatého domu přejeme k prvnímu představení všeho zdaru!*“ a od divadelního spolku z Domažlic telegram: „*Nadanému českému tvůrci opery Psohlavci Karlu Kovařovicovi přejeme k dnešnímu večeru úspěchů těch nejskvělejších. Necht' jméno tohoto českého skladatele výtečnou svojí prací slouží ku cti celého českého národa a nevymizí nikdy z paměti našich bodrých a chrabrých Chodů.*“¹¹⁵

Opera *Psohlavci* vyhrála i kategorii oper ve významné soutěži na tvorbu dramatických útvarů, která byla vypsaná družstvem Národního divadla a kde vedle *Psohlavců* soutěžila i představení Fibichova *Šárka* a Foerestrova *Eva*.¹¹⁶

Přestože se v kritikách objevily různé názory na kvalitu díla, u obecnstva dílo zaznamenalo bouřlivý úspěch a v následujících letech se představení objevilo na různých dalších českých operních scénách. Roku 1901 Karel Šípek v dopise Jiráskovi právem uvádí: „*Popularita Psohlavců může se na jevišti po bok postavit i Prodané nevěstě.*“¹¹⁷

Kritikem Kovařovicova ztvárnění byl například Zdeněk Nejedlý, který Kovařovice nazval eklektikem proto, že *netvoří pro svá díla sloh vždy odlišný, samostatný, jenž by odpovídal látce, [...] nýbrž běře rezultáty již osvědčené z jiných děl a napodobí je za týmž účelem*.¹¹⁸ Další kritika v časopise *Hudební rozhledy* ze dne 8. července 1971 uvádí, že Kovařovic si prý zajistil úspěch díla především tím, že sáhl po oblíbené látce a pouze široce zpopularizoval román Jiráskův. *Nikoho nenapadlo, ač to bylo poměrně jednoduché, zjistit si, že pravdou je pravý opak. Jiráskův román,*

¹¹³ KOVAŘOVIC, K. 1963. (str. 15)

¹¹⁴ Psohlavci (Opera). *Národní divadlo* [online]. [cit. 2018-03-13]. Dostupné z: <http://archiv.narodni-divadlo.cz/default.aspx?jz=cs&dk=Predstaveni.aspx&pr=8204&sz=0&fo=000&ju=0&abc=0&pn=456affcc-f401-4000-aaff-c11223344aaa>

¹¹⁵ KOVAŘOVIC, K. 1963. (str. 16)

¹¹⁶ Tamtéž (str. 14)

¹¹⁷ ZELENKA, M. 1985 (str. 4)

¹¹⁸ REITTEREROVÁ, Vlasta. Zpola (?) zapomenuté opery.: Česká opera (5). *OperaPlus* [online]. 1.1.2018 [cit. 2018-03-12]. Dostupné z: <https://operaplus.cz/zpola-zapomenute-opery-ceska-opera-5/?pa=1>

vycházející v nejskromnějším prvním vydání na pokračování, se masově rozšířil teprve po premiéře a spontánním úspěchu Kovařovicovy opery.¹¹⁹

Do roku 1939 proběhlo s krátkými přestávkami a obměnami herců v Národním divadle 248 repríz tohoto představení. *Základní tendence díla – boj za lidská práva a důstojnost zůstala dodnes platná. Ukázala svou aktuálnost mj. právě za okupace, kdy nacisté Psohlavce zakázali spolu s Libuší, Dimitrijem a dalšími českými operami. Trnem v oku se jim stala především závěrečná partie symbolizující vyrovnání s německým Lomikarem před posledním soudem.*¹²⁰ K 25. výročí smrti Karla Kovařovice byla na jevišti Národního divadla opera znovu uvedena a to ve 21 reprízách během let 1946–1948. Další uvedení bylo v letech 1951–1952 (18x), 1955–1956 (9x), 1962–1967 ke 100. výročí narození skladatele (19x) a zatím poslední uvedení *Psohlavců* bylo ve Smetanově divadle v letech 1985–1988 (26x).¹²¹ Vlasta Reittererová ve svém článku *Zpola (?) zapomenuté opery. Česká opera (5)* na webu *operaplus.cz* připomíná, že od poslední inscenace *Psohlavců* v Národním divadle již uplynulo třicet let, tedy jedna generace.¹²²

Úspěšnou operu soubor Národního divadla dokonce přijel představit i do samého srdce Chodska – do Domažlic. Představení se odehrála v domažlické vojenské jízdárně v neděli 14. a v pondělí 15. srpna 1932 a Národní divadlo ochotně zapůjčilo i kostýmy a dekorace. Obě představení byla, jak uvedly *Národní listy* 7. srpna 1932, velice úspěšná a pro chodskou krajinu byl skutečný svátek vidět Kovařovicovo dílo přímo na historické půdě Domažlic. Krásné dílo se zde snoubilo s historickou krajinou, na níž se děj slavného díla mnohdy odehrával.

S myšlenkou uspořádat představení souboru v Domažlicích přišel mladý operní pěvec, host opery Národního divadla, Tino Šimek, který se představil v hlavní roli Jana Sladkého Koziny. Rozhodl se zrealizovat tuto riskantní věc kvůli své lásce k chodskému kraji a jeho historii, k dílům Aloise Jiráska i k opeře *Psohlavci* a obdivu ke Karlu Kovařovicovi za ni, a nedal se zastrašit riziky, překážkami, ani možným neúspěchem. Nakonec získal souhlas města, které mu následně pomohlo i s organizací, od ministerstva obrany jako prostor pro konání dostal zapůjčenu vojenskou jízdárnu, do

¹¹⁹ Výstřižkový archiv Literárního archivu Památníku národního písemnictví

¹²⁰ ZELENKA, M. 1985 (str. 4)

¹²¹ *Psohlavci. Národní divadlo* [online]. [cit. 2018-03-13]. Dostupné z: <http://archiv.narodni-divadlo.cz/default.aspx?jz=cs&dk=Titul.aspx&ti=1513&sz=0&abc=P&pn=456affcc-f401-4000-aaff-c11223344aaa>

¹²² REITTEREROVÁ, Vlasta. *Zpola (?) zapomenuté opery.: Česká opera (5). OperaPlus* [online]. 1.1.2018 [cit. 2018-03-12]. Dostupné z: <https://operaplus.cz/zpola-zapomenute-opery-ceska-opera-5/?pa=1>

kteře se vešlo přes 3000 diváků, a pro hodnotný zážitek z díla domluvil představení v podání souboru Národního divadla. O představení jevíly zájem nejen Domažlice, ale celé Klatovsko a Plzeňsko, a proto byly dokonce na tato představení vysílány speciální vlaky.¹²³

6.3 Uvedení opery na dalších scénách

Úspěšná opera *Psohlavci* byla kromě pražského Národního divadla představena i v dalších městech a nastudována místními divadelními soubory. Uvedena byla například v Městském divadle v Plzni již v roce 1902. Divadlo se na premiéru poctivě a důsledně připravovalo, o čemž svědčí i dopis zaslaný Aloisu Jiráskovi ředitelem divadla Vendelínem Budilem ohledně barvy Kozinova kabátu. Dochována je Jiráskova odpověď z 20. července 1902, která mimo jiné dokazuje pečlivé Jiráskovo nastudování historických materiálů a zní: „*Správně jest, že Kozina (v Národním divadle) v opeře Kovařovicově vystupuje v bílém, šerkovém županu. Správně jej kreslí M. Aleš. Modrý, vyšíváný kabát je z doby pozdější, takových Chodové v 17. století nenosili. Račte tedy nechati vesměs bílé kabáty či župany. Modré se do doby Kozinovy nehodí.*“¹²⁴ V pozůstalosti Aloise Jiráska v Literárním archivu Památníku národního písemnictví je dochováno mnoho novinových výstřižků té doby, které o mnoha dalších představeních informují.

Městské divadlo v Plzni uvedlo představení *Psohlavci* dokonce na veřejném prostranství. Děj se odehrával na plzeňském Náměstí republiky 6. července 1932 v rámci slavností Jana Husa před městskou radnicí, z níž byl Kozina veden na popraviště za nynějším pivovarem. Plzeňský časopis *Český směr* informoval o velkém ohlasu, který chystaná událost v celých západních Čechách a především na Chodsku vzbudila. Brněnské *Lidové noviny* 8. července 1932 napsaly, že i přes neobyčejně horké počasí se představení zúčastnilo téměř 4000 diváků a představení zaznamenalo obrovský úspěch.

Časopis *Průboj* z Ústí nad Labem ze dne 18. prosince 1962 uvádí, že ke stému výročí narození Karla Kovařovice uvedlo *Psohlavce* 15. prosince 1962 také divadlo Zdeňka Nejedlého v Ústí nad Labem.

¹²³ Výstřižkový archiv Literárního archivu Památníku národního písemnictví

¹²⁴ Václav Jílek: Ještě Jirásek a Budil. In: *Divadelní zápisník*, roč. 1948, č.1, str. 38- 9.

K oslavám čtyřicetiletého trvání Jihočeského divadla byla, pravděpodobně náhodně jak uvádí časopis *Česká pravda* 29. září 1959, zvolena jako první slavnostní představení právě opera Karla Kovařovice *Psohlavci*, která se zde nehrála přes 30 let.¹²⁵ Obnovenou premiéru mělo toto představení 19. září 1959 a následně byla v Českých Budějovicích uvedena opera do třetice, opět téměř po třiceti letech, s premiérou dne 14. 3. 1986. *Psohlavce* zařadily mimo mnohých dalších divadel do svého repertoáru také operní soubory ve Státním divadle v Brně, v libereckém divadle F. X. Šaldy, v Olomouci, ale i ve Slovenském národním divadle v Bratislavě.¹²⁶

Archivní a programový fond Českého rozhlasu obsahuje dvě celkové nahrávky opery *Psohlavci* s velmi podobným obsazením z roku 1948¹²⁷ a 1961¹²⁸. Druhý záznam byl v roce 1998 vydán na CD hudebním vydavatelstvím Supraphon.

¹²⁵ Výstřižkový archiv Literárního archivu Památníku národního písemnictví

¹²⁶ Výstřižkový archiv Literárního archivu Památníku národního písemnictví

¹²⁷ Archivní a programové fondy Českého rozhlasu. *Český rozhlas*[online]. [cit. 2018-03-15]. Dostupné z: <http://www2.rozhlas.cz/archivy/index.php?HLEDPO=6187394>

¹²⁸ Archivní a programové fondy Českého rozhlasu. *Český rozhlas*[online]. [cit. 2018-03-15]. Dostupné z: <http://www2.rozhlas.cz/archivy/index.php?HLEDPO=636460>

7 SROVNÁNÍ SE ZPRACOVÁNÍM J. B. KÜHNLA

Jan Baptist Kühnl, používající také pseudonym Robert Veselý, se narodil 16. září 1848 v Praze a zemřel 23. října 1904 tamtéž. Byl českým dramatickým spisovatelem, překladatelem a profesorem moderní filologie, vyučoval na několika školách. Od roku 1870 přeložil, upravil a zdramatizoval pro Prozatímní divadlo mnoho románů a novel cizích autorů. V Praze psal i své původní hry, například *Teta v ohni* (1884), *Čupr na námluvách* (1886). Údajně napsal, přeložil a zdramatizoval až 450 divadelních her, z nichž mnohé vyšly tiskem.^{129,130}

J. B. Kühnl nepovoleně zpracoval Jiráskovo dílo *Psohlavci*, které se bez autorova povolení skutečně ocitlo i na divadelních prknech. Alois Jirásek proti tomu jako jeden z prvních českých spisovatelů uplatnil autorský zákon, najal si právního zástupce, J. B. Kühnla v roce 1899 zažaloval a soudní spor vyhrál. I přes soudní zákaz ale Kühnlovo dílo jeho manželka s dcerou opětovně po Kühnlově smrti vydaly a Jirásek byl nucen znovu vyvolat soudní spor. Podrobnostem soudních sporů je v této práci věnována kapitola č. 7.

Tato kapitola se zabývá srovnáním 31. vydání románu Aloise Jiráska v nakladatelství J. Otty v Praze roku 1933 a dramatizace textu s názvem *Jan Sladký Kozina (Psohlavci.) – Historický obraz o 6 dějstvích, dle českých dějin napsal Jan Baptist Kühnl*. Kühnl vydal text svým vlastním nákladem v roce 1901. Stejně jako tomu bylo u operního libreta, dramatický text je znatelně kratší a zpracovává především hlavní linii příběhu. Na rozdíl od libreta zde nacházíme například i dějovou linii vztahu Manky a Šerlovského. Knižní 31. vydání *Psohlavců* z pera Aloise Jiráska z roku 1933 má 325 stran a 30 kapitol, zatímco Kühnlův text má 6 dějství a pouze 45 stran. Na první straně je seznam vystupujících osob, které jsou až na výjimky stejné jako v operním libretu (Jakuba Brychtu, Jiřího Peče a Němce z libreta nahradil hrabě Stambach a hrabě z Vrtby, Dorlu a soudního sluhu nahradila Manka a Václav Šerlovský). Na poslední straně nechybí poučení o právu provozovacím.

Román je psán er-formou z pohledu vševědoucího vypravěče, jenž užívá spisovnou češtinu. Postavy se projevují v dialozích, které jsou psány chodským nářečím. Dílo *Jan Sladký Kozina* je vyprávěno pomocí dialogů postav, které hovoří obecnou češtinou s nářečními prvky. Nechybí scénické poznámky, které jsou psané

¹²⁹ Masarykův slovník naučný, díl IV. 1929 (str. 231)

¹³⁰ Ottův slovník naučný, svazek XV. 1900 (str. 331)

spisovnou češtinou, a v závěru je vysvětleno několik nářečních slov, kterým by nemusel čtenář rozumět.

V románu Jirásek nejprve uvádí čtenáře na Chodsko a seznamuje se stručnou historií Psohlavců i s původem jejich přezdívky. Samotný příběh počíná po roce 1680. Čtenář je nejprve uváděn do místa a času příběhu a poté seznamován s Kozinovou rodinou a jeho rodinným štěstím. Kühnl na počátku svého díla sděluje, že se děj odehrává v roce 1695 a poslední dějství, stejně jako závěrečná pasáž v původním textu, končí o rok později v roce 1696 Lammingеровým úmrtím.

První dějství začíná v Kozinově selské světnici, kde Hančí uspává večer děti zpěvem. Kozina děti napomíná: „*I vy nehupřahaná čelátko! ... Pavlíku! Ticho, huž bys míl spat – chutě do peliška! Hanálka taky huž spí!*“¹³¹ Kühnl zde evidentně používá Jiráskův text, který pouze vložil do úst postavě Koziny, zatímco v originálních *Psohlavcích* nalezneme tuto pasáž jako promluvu Hančí: „*I vy nehupřahaná čeládko!*“ zvolala s líčenou přísností selka. „*Ticho! Pavle, huž bys míl spát. Chutě do peliška! Hanálka teky už spí.*“¹³² V dalším výjevu přichází na scénu Jiskra a jeho písničkář: „*Von tám pěkně zpívá, haž se to rozlíhá, haž se to rozlíhá vedle našich vrat.*“¹³³ „stejně jako následující dialog mezi Hančí a Jiskrou i mezi Jiskrou a Kozinou ohledně chodských práv, která vojáci hledají ve městě, jsou opět doslovně použity z původních Jiráskových *Psohlavců*.

Na tomto místě by bylo možné pokračovat přepsáním téměř celého Kühnlůva díla a vyhledáním doslovně odpovídajících pasáží v Jiráskově textu, neboť J. B. Kühnl se nesnažil dialogy ani parafrázovat, ale převzal je doslovně z díla Aloise Jirásky. Samozřejmě bez jakéhokoliv příslušného označení, odkazů a citací původního díla. Srovnávaná díla mají tedy zachovány totožnou dějovou linii, jednotlivé části textu jsou celé opsány a děj dramatu je pouze zkrácením originálních *Psohlavců*, zejména vynecháním častých popisných pasáží. Na několika místech je děj upraven a několik událostí je složených v jednu, například několik soudních stání s Chody v románové předloze je zde přepsáno do jednoho.

V Kühnlově díle se objevuje i slavnost voraček, zahazení karabáče symbolizujícího Lammingera i poražení staré lípy, kterou brání Kozina a jejíž motiv je v operním libretu vynechán. Oproti původní předloze je zde stejně jako v libretu

¹³¹ KÜHNL, Jan Baptist. *Jan Sladký Kozina*. Praha: Kühnl, 1901. (str. 4)

¹³² JIRÁSEK, A. 1933 (str. 17)

¹³³ KÜHNL, J. B. 1901 (str. 4)

vynechán útěk Chodů z jejich domovů a následná bitva s vojáky knížete Lammingera. Povstání je zmíněno pouze nepřímo u pražského soudu s Chody.

Z celého díla nalezneme pouze několik stran, které napsal Kühnl samostatně bez okopírování textu Aloise Jirásky, například strana 8 a 17, na straně 14 je řešeno poražení staré lípy, kde převzal pouze motiv, ale text si upravil podle sebe. Strana 30 a 31 obsahuje popis voraček, který si opět přepsal podle svého mínění, aby je bylo možné vhodně zakomponovat do zkráceného příběhu, a následně na stranách 32, 33 zkrátil několik soudních sporů v jeden. Do vězení za Kozinou přijde Lamminger, stejně jako v operním libretu a na rozdíl od románu, zeptat se, zda Kozina *odprosí, odvolá a přísahá pánům poslušenství a nevzdornou oddanost*.¹³⁴ Ten ale odmítne a čeká ho poprava. Stejně jako v libretu prosí místo něj Lammingera za odpuštění Hančí, ten ji ale napomíná, že prosit má Kozina a pokyne katovi, aby konal. V tom jej ještě Kozina vyzve do roka a do dne na boží soud. *Jan: Lomikare! Do roka budeme spolu stát před súdnú stolicí boží, hin se hukáže, hdo z nás obou bul v právu!*¹³⁵

V posledním výstupu, stejně jako v románové předloze, Lamminger dostane přesně na rok a den od popravy mrtvici a je předvolán Kozinou, jak slíbil. Dílo končí zvoláním Lammingerova správce. *Koš: Boží soud! Boží soud!*¹³⁶

¹³⁴ KÜHNL, J. B. 1901 (str. 41)

¹³⁵ Tamtéž (str. 42)

¹³⁶ Tamtéž (str. 43)

8 SOUDNÍ SPOR

Dílo *Jan Sladký Kozina* zdramatizoval a provozoval Jan Baptist Kühnl neoprávněně. Neměl k tomu souhlas autora - Aloise Jiráska. Ač sám užívající a upravující dílo neoprávněně, přesto se neostýchá v úvodu své knihy otisknout sdělení „právo provozovací vyhrazeno“ a dále výhrůžku: „Právo provozovací k této hře zadává jedině J. B. Kühnl, spisovatel na Král. Vinohradech č. 706. (Nakladatelství). Ustanovený honorář nutno zapraviti ne-li předem, tedy nejdéle do 3 dnů po představení. Každé neoprávněné provedení stíhá se soudně.“¹³⁷ V závěru díla je ještě „Vysvětlení o právu provozovacím“, kde autor uvádí, že divadelní hru nesmí nikdo uvést na jeviště bez jeho předchozího svolení a v případě jeho smrti toto právo svolení přechází na dědice. Dále následuje sdělení o pokutách pro ty, kteří uvedou hru způsobem neoprávněným, nebo je nutno jich upomínat. „Zadarmo se pod žádnou podmínkou právo nedává, jelikož všechny ochot. spolky hrají v dobročinný účel a tu by spisovatel nedostal z ničeho. Žádejte jen Kühnlovo vydání.“¹³⁸

8.1 Zmínky v literatuře

Stručné zmínky o uvedeném soudním sporu v odborné literatuře můžeme najít ve *Sborníku společnosti Aloise Jiráska II.*: „Jirásek v r. 1899 zažaloval Jana Kühnla, který se pokusil o dramtizaci *Psohlavců*. Ještě 11. 11. 1921 zažaloval v této věci znovu vdovu Marii Kühnlovou a spor vyhrál.“¹³⁹ a obdobné znění nalezneme také v knize Jaroslavy Janáčkové. Zde se hovoří o dramtizaci románu, která byla uvedena 2. dubna 1899 ve Švandově divadle a Jirásek proti jejímu autorovi soudně zakročil a spor vyhrál. Přesto tato dramtizace vyšla jako 7. vydání v roce 1920 znovu. Jirásek znovu zakročil proti porušení autorského práva soudně a opět zvítězil.¹⁴⁰

Pravděpodobně poslední a také nejdetailnější zmínku je možné nalézt ve *Sborníku vyšší pedagogické školy v Plzni*. Uvádí se zde, že v roce 1899 vyšla hra Jan Sladký Kozina nákladem upravovatelovým a 2. dubna tohoto roku byla uvedena v pražském Švandově divadle. Jirásek se o provozované hře vyjadřuje v listu Jaroslavu

¹³⁷ KÜHNL, J. B. 1901 (str. 2)

¹³⁸ KÜHNL, J. B. 1901 (str. 46)

¹³⁹ VORLÍČKOVÁ, M. 1996 (str. 66)

¹⁴⁰ JANÁČKOVÁ, J. 1987 (str. 201)

Kvapilovi z 3. dubna 1899, kde dodává: „...ale co mne mrzelo, že dle mého románu, jak cedule oznamuje. Učinil to bez mého vědomí a svolení, ano proti mé vůli.“¹⁴¹ Následně Jirásek proti vydavateli trestně zakročil a ten se zavázal, že hru nebude dále provozovat, ani nikomu nedá oprávnění. Proti dramatizaci *Psohlavců* se postavil Jirásek znovu v roce 1917, což opět dokládá výše citovaný list Jaroslavu Kvapilovi ze 7. října 1917. Přesto v roce 1920 byla hra znovu vydána a Jirásek opět zakročil, dokázal, že to není dílo původní, ale pouze opsané, a svou při opět vyhrál.¹⁴²

Další podrobnosti ohledně sporů v odborných publikacích k dohledání nejsou, proto se v této kapitole pokusím na základě dostupných materiálů z Památníku národního písemnictví soudní spor zrekonstruovat.

8.2 První soudní spor z r. 1899

Poprvé Alois Jirásek zažaloval J. B. Kühnla ve věci nedovolené dramatizace románu *Psohlavci* již v roce 1899, po odehrání představení *Psohlavci* podle Kühnla 2. dubna 1899 ve Švandově divadle.

8.2.1 Autorský zákon

Využil k tomu zákon č. 197/1895 ř. z., o právu původcovském k dílům literárním, uměleckým a fotografickým, který byl druhou nejvýznamnější úpravou po císařském patentu z roku 1846 ve věci autorské tvorby.

Tento předpis byl svým způsobem průlomový, neboť již nepohlíží na právo autorské pouze jako souhrn oprávnění dispozičních, tedy práv majetkových. Považuje právo autorské za právní panství, které v sobě nezahrnuje pouze práva majetková, ale také složku práv osobnostních.

Jak lze vyvodit z názvu zmíněného zákona z roku 1895, reagoval již na rychle se rozvíjející nový druh uměleckého díla, kterým byla fotografie. Zákon byl vcelku rozsáhlý, obsahoval 68 paragrafů a byl členěn do pěti oddílů. V paragrafu čtvrtém byla vymezena díla, která zmíněný zákon chránil. Jsou zde jmenována díla dramatická, dramaticko-hudební i hudební. Za dobu vzniku autorského práva k určitému dílu byl pokládán okamžik jeho zhotovení.

¹⁴¹ JÍLEK, V. 1959 (str. 181)

¹⁴² Tamtéž (str. 181–182)

Zákon rozlišuje mezi osobami původce a vlastníka. Oprávněním autora je samozřejmě možnost převést výkon díla - a s tím souvisí i prodej hmotného substrátu díla - na jinou osobu. Vlastník díla hudebního či divadelního nemusí být a ani nebývá vždy jeho autorem. *Nesmí se přehlédnouti, že vlastnické právo jest právem k věci hmotné, avšak právo autorské jeví nejen hmotný, nýbrž i osobitý ráz.*¹⁴³

Tento zákon č.197/1895 byl na svou dobu vcelku pokrokový, o čemž svědčí i fakt, že byl podle něj později vytvářen první autorský zákon samostatného Československa.¹⁴⁴

8.2.2 Soudní spis z r. 1899

Složku se soudním spisem ani jiné informace ohledně něj se v Památníku národního písemnictví bohužel již nepodařilo dohledat. Zmínky o tomto soudním jednání ale nalezneme ve spise týkajícím se soudního sporu druhého, který Jirásek ohledně tohoto díla vedl. Zde je součástí spisu prohlášení Jana Baptista Kühnla ze dne 13. 4. 1899, kterým uznal před tehdejší soudem bezprávnost svého jednání.

Prohlášení ono zní:

„Podepsaný p. Jan Kühnl, spisovatel na Král. Vinohradech č. pop. 706 prohlašuje, že k upravení historického obrazu „Psohlavci“ od Aloise Jiráska v divadelní hru dne 2. dubna 1899 ve Švandově divadle provozovanou neměl svolení Aloise Jiráska a že hru onu proti právu autorskému tohoto spisovatele zpracoval.

Zavazuje se, že nikomu hru „Psohlavci“ ani bezplatně ani proti úplatě k provozování nepřenechá a prohlašuje, že dosud nikomu svolení k provozování mimo smíchovské divadlo nedal.

Prohlášení toto podepsal p. Jan Kühnl vlastnoručně s doložením, že má platnost jen pro případ, že dojde splnění narovnaní, předběžně ujednaná a v protokolu ze dne 13. dubna 1899 u c. kr. zem. co trestního soudu sepsané.

V Praze 13. dubna 1899

Jan Kühnl

¹⁴³ ADÁMEK, K.V. 1898 (str. 41)

¹⁴⁴ PITELOVÁ, Olga. *Vývoj a ochrana autorských práv v oblasti kultury*. Brno, 2007. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Katedra občanského práva, 2007-04-05.

*Ono předběžné ujednání stalo se definitivním, což soukromému žalobci pan JUDr. Ladislav Klumpar, tehdejší jeho právní zástupce, dopisem ze dne 20. 4. 1899 oznámil.*¹⁴⁵ Pan Kühnl navíc odevzdal soukromému žalobci také rukopis své dramaturgie románu *Psohlavci*.

8.3 Druhý soudní spor

Podruhé v této věci spisovatel a v té době také senátor Alois Jirásek jako soukromý žalobce soudně zakročil pravděpodobně na počátku roku 1921. Jan Baptist Kühnl byl v té době ale již 17 let po smrti a obžaloba se týkala jeho dědiců – Kühnlovy dcery, slečny Marie Kühnllové, narozené dne 23. června 1891 na Král. Vinohradech, kat. svobodné, profesorky moderní filologie, bytem na Král. Vinohradech, Slezská třída č. 84 a vdovy pí Marie Kühnllové, narozené dne 5. března 1854 v Karlíně, majitelky domu na Král. Vinohradech, Slezská třída, čís. 84.

Konkrétní datum, kdy Jirásek podal druhý podnět v této věci tehdejší policii, není známé. Z dochovaného soudního spisu je ale možné zjistit, že již 16. února 1921 uznaly a rovněž písemně a podpisem svým potvrdily obě žalované prohlášení o bezprávnosti svého jednání. Policejní ředitelství v Praze se pak dne 28. dubna 1921 pravděpodobně v probíhajícím řízení vyjadřuje k tomu, kolikrát byla hra „*Psohlavci*“ od Jana B. Kühnla provozována v roce 1920 v policejním obvodu pražském.¹⁴⁶

8.3.1 Žaloba

Žalobu obdržel Zemský trestní soud v Praze 12. listopadu 1921 a Jirásek byl u soudu zastupován advokátem JUDr. Adolfem Červinkou, advokátem v Praze II.; Pštrosova ulice, číslo 4.

Předmětem žaloby byly tyto tři body:

1. *V roce 1921 na Král. Vinohradech prodávaly Janem B. Kühnlem sepsanou divadelní hru Jan Sladký Kozina /Psohlavci/, jež jest bezprávné zpracování historického obrazu Aloise Jiráska „Psohlavci“, a to zejména dne*

¹⁴⁵ Spis obžalovací Zemského trestního soudu v Praze z 12. listopadu 1921 na paní Marii Kühnllovou a slečnu Marii Kühnllovou, uložený v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze (str. 5–6)

¹⁴⁶ Spis obžalovací Zemského trestního soudu v Praze z 12. listopadu 1921 na paní Marii Kühnllovou a slečnu Marii Kühnllovou, uložený v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze

2. 3. 1921 Václavu Knapovi v Karlíně 13 výtisků a v červenci 1921 Kristině Schramlové pro jednotu Orel v Jihlavě 3 výtisky.

2. Udílely provozovací povolení a vybíraly poplatky za veřejné provozování těžé hry Jana B. Kühnla a to zejména představením dne 28. 3. 1921 divadelními ochotníky v Matějově na Moravě, dne 3. 4. 1921 Dělnicko – tělocvičnou jednotou v Doubí Příšovicích, dne 28. 3. 1921 Sokolem v Kratonohách, dne 31. 7. 1921 Sborem dobrovolných hasičů v Leleticích a dne 13. 8. 1921 Katolickou jednotou v Jihlavě.

3. Tiskem vydaly r. 1920 v nákladu 3000 výtisků v československé akciové tiskárně v Praze II., jako sedmé vydání tutéž hru Jana B. Kühnla Jan Sladký Kozina /Psohlavci/, historický obraz o 6 dějstvích, a že tím vědomě vsáhly do autorského práva soukromého žalobce a vědomě rozšiřovaly úplatně výrobky tohoto vsáhnutí, čímž se dopustily přečinu podle § 51.21, 24, čís. 3, 30 zák. o právu autorském ze dne 26. 12. 1895 čís. 197 ř. z. podle § 51 téhož zákona trestného.

Hlavní přelíčení konejá se u zemského trestního soudu v Praze, příslušného podle § 13, 51 tr. ř.¹⁴⁷

Dále soudní spis obsahuje seznam svědků, kteří budou předvoláni, nebo jejichž výpovědi budou čteny. Důvody obžaloby jsou v obžalovacím spise zapsány následující:

Soukromý žalobce Alois Jirásek sepsal a vydal tiskem historický román Psohlavci, který vyšel již v 19 vydáních v nakladatelství firmy J. Otto v Praze. Tento román zpracoval bezprávně, bez žalobcova dovození v dramatickou hru zesnulý Jan B. Kühnl na Král. Vinohradech, takže byl žalobce nucen zakročiti proti němu již v roce 1899 trestně. Poté Jan B. Kühnl uznal prohlášením ze dne 13. dubna 1899 bezprávnost svého jednání.¹⁴⁸

V roce 1920 ale vydaly žalované, paní Marie Kühnlová vdova a slečna Marie Kühnlová dcera po Janu B. Kühnlovi, které vydávají divadelní hry Jana B. Kühnla, opět dramatickou hru „Jan Sladký Kozina“ /Psohlavci/ - historický obraz o 6 dějstvích dle českých dějin, které napsal Jan B. Kühnl. Do tisku jej nově upravila Marie L. Kühnlová a vydání bylo označeno jako sedmé. Tisk provedla knihtiskárna firmy Československá

¹⁴⁷ Spis obžalovací Zemského trestního soudu v Praze z 12. listopadu 1921 na paní Marii Kühnlovou a slečnu Marii Kühnlovou, uložený v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze (str. 2–3)

¹⁴⁸ Tamtéž (str. 5)

akciová tiskárna v Praze II., Spálená ulice, číslo 15 na objednávku žalované pí Marie Kühnlové.

Co se týče nákladu této hry, činil podle sdělení tiskárny tři tisíce výtisků a účet za knihu činil 2.574 K.¹⁴⁹

Žalované tuto knihu prodávaly za 10 K (to potvrzuje například svědek Josef Sruský). Knihkupcům knihu prodávaly s knihkupeckou srážkou za 7 K 20 h (potvrzuje svědek Václav Knap). Jeden výtisk této knihy je součástí soudního spisu.

Ve spise se podotýká, že původní název rukopisu hry J. B. Kühnla byl *Psohlavci, historický obraz z českých dějin o 6 dějstvích dle románu Aloise Jiráska, napsal Jan Kühnl. Provozovací právo vyhrazeno. Zmínku o zpracování podle Jiráskova románu Psohlavci ale ve vydané knize žalované úmyslně vynechaly.*

V úvodu textu a na jeho poslední straně je obsaženo podrobné vysvětlení o provozovacím právu, jež si vydavatelky vyhrazují a hrozí pokutou těm, kteří by šířili či hráli hru bez jejich svolení. *Zpracování románu „Psohlavci“ jest podle § 24 čís. 3. zák. o právu autorském nedovolené, poněvadž opětuje toliko dílo žalobcovo „Psohlavci“ a jeho částky, nemajíc vlastností díla původního.¹⁵⁰*

S Jiráskovým dílem jsou totožné zejména vystupující osoby díla, ale i celkový motiv, epizody, charaktery postav, dikce i dějový spád. Dále jsou opsány celé věty a někde i odstavce, jako příklad je ve spise uváděna strana 29 Kühnlova díla, kde jsou převzaty pasáže z Jiráskových *Psohlavců* ze stran 7–9. Důkaz o tom přineslo porovnání obou knih.

Jednáním žalovaných jest soukromý žalobce na svém autorském právu citelně poškozen, neboť dílo Jana B. Kühnla jest z literárního hlediska skutečný plagiát, beroucí ze žalobcova díla bezohledně celou stavbu románovou fabuli i jednotlivé jeho součástky.¹⁵¹

Jak již bylo zmíněno, zesnulý Jan B. Kühnl uznal svým písemným prohlášením, že jeho zpracování Jiráskova díla bylo bezprávné a tuto bezprávnost uznaly prohlášením z 16. února 1921 a stvrdily svým podpisem rovněž obě žalované. Nové vydání Kühnlova díla, stejně jako každé veřejné provozování tohoto zdramatizovaného románu, je podle § 30 zák.o právu autorském nedovolené. Této bezprávnosti si musely

¹⁴⁹ Spis obžalovací zemského trestního soudu v Praze z 12. listopadu 1921 na paní Marii Kühnlovou a slečnu Marii Kühnlovou, uložený v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze (str. 6)

¹⁵⁰ Tamtéž (str. 7)

¹⁵¹ Tamtéž (str. 8)

být žalované, vzhledem k jejich rodinnému vztahu k J. B. Kühnlovi a vydávání dalších jeho dramatických zpracování, plně vědomy již při knižním vydání r. 1920.

Další protiprávní jednání spočívá v následném prodávání knižních vydání a v udělování povolení k provozování hry a vybírání (případně vymáhání) provozních poplatků. *Podle relace policejního ředitelství v Praze dne 28. 4. 1921 č. 9418 S. II: /č.1.22./ byla hra „Psohlavci“ od Jana B. Kühnla provozována r. 1920 v policejním obvodu pražském pětkráté.*¹⁵² Svědci potvrdili vybírání poplatků ve výši 58 K 50 h (svědek Fr. Tobola v Leleticích) a 60 K (svědek Alois Med).

Po zahájení trestního řízení tedy uznaly obě žalované prohlášením ze dne 16. února 1921 bezprávnost svého jednání, které spočívalo ve zpracování, knižním vydání a provozování Kühnlovy hry. Dále se zavázaly otisknout na vlastní náklad v časopisech, jmenovitě v *Národních listech, Národní politice, Venkově, Českém Slově, Právu lidu, Času a Lidových novinách v Brně* prohlášení, které mělo znít:

„Zesnulý Jan B. Kühnl, spisovatel na Král.Vinohradech, zpracoval a z části opsal bez dovození Aloise Jiráska, spisovatele v Praze, jeho historický obraz „Psohlavce“ v dramatickou hru „Jan Sladký Kozina /Psohlavci/“ a vydal ji tiskem ve sbírce „Kühnlův divadelní ochotník“.

*Paní Marie Kühnlová a slečna Marie L. Kühnlová, dcera po p. Janu B. Kühnlovi, jež vydaly tiskem tuto hru znova roku 1920 a z ní provozovací poplatky vybíraly, prohlašují, že tímto vydáním a provozováním této hry byla porušena autorská práva Aloise Jiráska, pročez se všeliké provozování tohoto bezprávného zpracování Psohlavců od Jana B. Kühnla zakazuje.*¹⁵³

Výtisky hry *Jan Sladký Kozina*, kterých bylo celkem 102 kusů u žalovaných doma zabavených a daných do úschovy k JUDr. Adolfu Červinkovi, advokátu v Praze, měly být na základě souhlasu žalovaných zničeny. Zároveň se žalované zavázaly, že jako náhradu škody a nedovoleného obohacení zaplatí částku 700 K a útratu, která vznikla do dne prohlášení a činila 410 K. Dále vzaly žalované na vědomí a stvrdily svým podpisem, že kdyby dále prodávaly, půjčovaly, nebo jinak šířily či jakýmkoliv způsobem napomáhaly veřejnému provozování hry *Jan Sladký Kozina /Psohlavci/*, zpracovanou J. B. Kühnlem a sl. Marií L. Kühnlovou, dopustily by se opětovného porušení autorských práv žalobce Aloise Jiráska. Soukromý žalobce si vyhradil právo

¹⁵² Spis obžalovací zemského trestního soudu v Praze z 12. listopadu 1921 na paní Marii Kühnlovou a slečnu Marii Kühnlovou, uložený v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze (str. 8)

¹⁵³ Tamtéž (str. 9)

v takovém případě zakročit proti oběma znovu u trestního soudu a vymáhat plnou náhradu škody a obohacení. Částka, kterou měly žalované složit na vyrovnání, by se v takovém případě od plné náhrady odečetla pouze jako splátka.

Zastavení trestního řízení, které bylo již v té době u trestního soudu, mělo proběhnout až v případě, kdy bude doloženo splnění všech podmínek předběžného vyrovnání. Důkaz o tom měl být podán předložením originálního prohlášení v Praze při hlavním přelíčení dne 16. února 1921 a případně i svědectvím advokáta JUDr. Adolfa Červinky.

Obžalované však podmínky vyrovnání nenaplnily. Prohlášení v předepsaném formátu nechaly uveřejnit pouze v odpoledním čísle časopisu *Národní politika* z 3. února 1921. Přesto, že jim byl text prohlášení na jejich žádost zkrácen, ani kratší formu v jiných časopisech neuveřejnily. Žalované mimo jiné porušily svůj závazek týkající se zákazu udílení dalšího provozovacího povolení a prodávání knižních vydání. Přesto, že zabavené knihy měly být jedinými výtisky, které žalované vlastnily, prodávaly knihu i po 16. únoru a stejně tak udílely práva provozovat Kühnlovu hru *Psohlavci* na venkově. Evidence zde není přesně vedena, a tak byly zjištěny jen některé následující případy nedovoleného provozování, přestože jich pravděpodobně byla celá řada.

1. *Dne 2. března 1921 prodaly žalované Václavu Knapovi v Karlíně 13 výtisků Kühnlovy hry „Psohlavci“ za 868 K 40 h, tedy jeden výtisk po 7 K 20 h. O tom předložil Václav Knap jako svědek stvrzenku.*

Žalovaná pí Marie Kühnlová doznává, že ony výtisky prodala, sl. Marie Kühnlová připouští, že písmo na stvrzence jest její.

2. *Dne 28. března 1921 provozována byla Kühnlova hra „Psohlavci“ divadelními ochotníky při místní osvětové komisi v Matějově u Žďáru na Moravě, o čemž předložena ve spisech divadelní cedule. Svědek Theodor Hamerský, potvrdil, že požádal žalovanou před provozováním hry o povolení. Výtisk knihy koupil svědek Josef Sruský od firmy Knap v Karlíně.*

Slečna Marie L. Kühnlová provozovací povolení udělila a účtovala za ně poplatek 50 K, později 80 K.

3. *Dělnická tělocvičná jednota v Doubí – Příšovicích u Turnova provozovala Kühnlovu hru „Psohlavce“ dne 3. dubna 1921. Dle trestních spisů krajského soudu v Mladé Boleslavi zejména výpovědi Františka Andšla a Josefa Vrabce žádala žalovaná Marie Kühnlová za provozování hry, k němuž dala*

svolení, 80 K. Doklad o tom jest v řečených spisech krajského soudu v Mladé Boleslavi.

4. Tělocvičná jednota Sokol v Kratonohách chtěla dne 28. března 1921 sehráti Kühnlovy „Psohlavce“ a žádala o provozovací povolení.

Marie Kühnlová ml. zaslala jim ceník, kde žádá za provozování 58 K 50 h a podotýká vzhledem k vzešlým pochybnostem „Soudní zákaz neexistuje, my jsme hru nezakázali.“ Dopisem zaslaným z Král. Vinohrad dne 23. dubna 1921 žádala sl. Marie Kühnlová od spolku 90 K za provozování. Obálka dopisu bude předložena při líčení, rovněž ceník žalovaných.

5. Dne 31. července 1921 provozována byla Kühnlova hra „Psohlavci“ Sborem dobrovolných hasičů v Leleticích. Za provozování vybraly žalované poplatek 68 K 50 h. To potvrdil jako svědek František Tobola v Leleticích, poštovní receptis jest ve spisech.

6. Dne 13. srpna 1921 provozovala Kühnlovy Psohlavce Katolická tělocvičná jednota „Orel“ v Jihlavě.

Prostřednictvím Kristiny Schramlové v Jihlavě objednala si asi 14 dní před představením od žalovaných 3 výtisky Kühnlových „Psohlavců“ v ceně

Účované 32 K 40 h

Poplatky za dobírku 5 K 10 h

Úhrnem ... 37 K 50 h

Žalované účtovaly za první provedení 60 K, za jedno opakování 50 K a žádaly divadelní ceduli. Doklad předložil Alois Med v Jihlavě a jest v trestních spisech krajského soudu v Jihlavě č.j. Vr XI. 1449 / 21.¹⁵⁴

Přestože jsou žalované usvědčeny vlastnoručně podepsanými stvrzenkami a svědectvími řady svědků, snaží se vymýšlet výmluvy a svůj čin přiznávají jen z části v prvním případě. „V jednání jejich, jež předsevzaly v plném vědomí bezprávnosti a ze zjištěných důvodů v něm pokračovaly, ač se písemně zavázaly, že se dalšího porušování

¹⁵⁴ Spis obžalovací zemského trestního soudu v Praze z 12. listopadu 1921 na paní Marii Kühnlovou a slečnu Marii Kühnlovou, uložený v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze (str. 11–13)

*autorských práv soukromého žalobce zdrží, spočívá skutková povaha přečinu dle §§51, 24, 50 zák. o právu autorském.*¹⁵⁵

Z uvedených důvodů je tedy v závěru obžalovacího spisu, který byl zaslán k rukám soudce 11. listopadu 1921 věta: „*Jest proto na ně právem žalováno.*“¹⁵⁶

8.3.2 Advokátova korespondence

Součástí obžalovacího spisu je také dopis, který zaslal advokát JUDr. Adolf Červinka vdově pí. Marii Kühnlové 12. února 1921. Sděluje jí zde, že přesto, že obdržel požadovanou splátku 700 Kč ve formě poštovní poukázky, nemůže stále podat návrh na zastavení trestního řízení, protože nejsou splněny všechny podmínky vyrovnání. Navíc po tom, co zjistil nové právní porušení, ani nehodlá slevovat z částky náhrady. Zjistilo se, že spis *Jan Kozina /poslední vydání/* nevydaly žalované nákladem 1500 kusů, jak tvrdily, ale nákladem 2000 výtisků a cifru na tiskárenském účtě úmyslně na 1500 přepsaly. Tím se obohatily nejméně o 2000 Kč navíc.

Žádá je tedy o dostavení se do jeho kanceláře, kde mají zaplatit prozatímní útraty advokáta a soudní komise, a také sepsat všechna potřebná prohlášení.

Další částí spisu je také prohlášení žalovaných v plném znění ze dne 16. února 1921, jež je několikrát v předešlém zmiňováno.¹⁵⁷

Doklad o tom, jak dopadl tento spor, bohužel není součástí spisu, ale můžeme usuzovat, že Alois Jirásek spor vyhrál. Svědčí o tom i zmínka ve *Sborníku společnosti Aloise Jiráska II*, kde se dozvíme, že Jirásek „*ještě 11. 11. 1921 zažaloval v této věci znovu vdovu Marii Kühnlovou a spor vyhrál.*“¹⁵⁸

V Jiráskově soukromé korespondenci se dochoval jediný dopis od JUDr. Adolfa Červinky ze dne 21. února 1922 ve znění: „*Slovutnému panu Aloisu Jiráskovi spisovateli, zaplatil jste na doplatku účtu v záležitosti proti Kühnlové pro přečin dle §23 autor. zákona částku čtyři sta korun. Adolf Červinka*“¹⁵⁹

Pravděpodobně se tedy jedná o potvrzení doplatku za služby, které advokát Jiráskovi v tomto soudním sporu poskytl.

¹⁵⁵ Spis obžalovací zemského trestního soudu v Praze z 12. listopadu 1921 na paní Marii Kühnlovou a slečnu Marii Kühnlovou, uložený v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze (str. 13)

¹⁵⁶ Tamtéž

¹⁵⁷ Tamtéž

¹⁵⁸ VORLÍČKOVÁ, M. 1996 (str. 66)

¹⁵⁹ Ze dne 21. 2. 1922, z korespondence A. Jiráska, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, inv. č. 25664.

9 SROVNÁNÍ RŮZNÝCH VYDÁNÍ JIRÁSKOVA DÍLA

Původním záměrem kapitoly bylo srovnat rukopis díla Aloise Jiráska s následným časopiseckým vydáváním díla a s některým z knižních vydání. Rukopis díla se však bohužel v Jiráskově pozůstalosti nedochoval, a tak došlo ke srovnání pouze časopiseckého a několika následných knižních vydání.

Psohlavce Jirásek začal psát na podzim roku 1883 v Litomyšli. Časopisecky začalo dílo vycházet v lednovém sešitě VI. ročníku časopisu *Květy* z roku 1884. Hlavními redaktory časopisu byli Svatopluk Čech a dr. Servác Heller, vydavatelem a nakladatelem byl Vladimír Čech a tiskl jej v Praze dr. Edvard Grégr. Vydavatelství sídlilo v Praze na Vinohradech v Havlíčkově ulici a časopis vycházel vždy první den v měsíci. Dílo *Psohlavci* se v *Květech* objevovalo na pokračování každý měsíc až do listopadového čísla roku 1884, v němž nechyběl i závěr díla spolu s doslovem.

Již 26. listopadu 1883 Svatopluk Čech v korespondenci hodnotí první část Jiráskova díla jako znamenitou a chce mít v ruce brzy další část díla.¹⁶⁰ V dalším dopise, který není opatřen datem, ale bude pravděpodobně z roku 1884, Svatopluk Čech prosí Jiráska o zmírnění některých částí kvůli obavám z konfiskace. *Velectěný příteli! Měl jsem jakési obavy, aby snad některá místa Vaší povídky státnímu nāvkladnímu do oka nepadla a příjemnost konfiskace nám nezpůsobila. Víte, jak jsou nyní ti pánové přísní. Proto zadržel jsem prozatím poslední tři listy rukopisu naposled zasláného a posílám Vám je s žádostí, abyste nám místa červenou tužkou naznačená trochu zeslabil. Vztahy k císaři mohly by se snad zcela vypustiti.*

*Prosím, abyste toto mé obtěžování konfiskační horlivostí nynější omluvil a mně opravené ty listy s dalším rukopisem dle možnosti brzo zaslal. Vaše povídka líbí se velmi všude, kde úsudek o ní slýchám, prokázal jste nám prací tou službu, za níž jsem upřímně vděčen.*¹⁶¹

Jirásek ve své druhé knize vzpomínek *Z mých pamětí II.* vzpomíná, že se v Čechově žádosti jednalo o změnu scény odehrávající se na nádvoří Trhanovského zámku, kde je Chodům oznamována neplatnost jejich privilegií a nařizováno, aby zanechali odboje a slíbili poddanost Lammingerovi. Kozina zde směle odpověděl. Jirásek uvádí, že požadované změny provedl již v rukopise, který zůstal pravděpodobně

¹⁶⁰ Ze dne 26. 11. 1883, z korespondence A. Jiráska, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, inv. č. 19966.

¹⁶¹ Z roku 1883 či 1884, z korespondence A. Jiráska, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, inv. č. 19969.

v tiskárně, a nemůže tedy dnes s jistotou říci, kvůli kterým místům se Svatopluk Čech obával zásahu státního zástupce.¹⁶²

Srovnání časopiseckého vydávání proběhlo s knižním druhým vydáním *Psohlavců* z roku 1898 a třicátým prvním vydáním z roku 1933. Druhé vydání vydal nakladatel J. Otto v Praze, má 276 stran a 30 kapitol. Obsahuje navíc úvodní ilustraci Choda od Mikoláše Alše s erbem, na němž je hlava psa a nad ním rok 1695, stejná ilustrace je i na obalu této knihy a na první stránce časopiseckého vydání. Na poslední straně je navíc oproti jiným vydáním obrázek Kozinova pomníku na vrchu Hrádku nad Újezdem u Domažlic. Vydání z roku 1933 bylo vydáno také nakladatelstvím J. Otty v Praze, ale neobsahuje žádné ilustrace. Má 325 stran a totožně 30 kapitol.

Všechna tři vydání Jiráskova díla mají na první straně klauzuli „veškerá práva vyhrazuje si autor“. Totožně jsou věnována památce Boženy Němcové, obsahují poznámkové aparáty pro vysvětlení zastaralých nebo nářečních výrazů, totožný doslov a poslední dvě kapitoly jsou uvozeny verši Jaroslava Vrchlického.

Díla jsou také naprosto shodně členěna do třiceti kapitol a v rámci nich i do stejných odstavců. V časopise chybí označení dvacáté druhé kapitoly, ale jde pravděpodobně pouze o tiskovou chybu, protože následující kapitola je dvacátá třetí, opět shodně s knižním vydáním.

Po obsahové stránce se různá vydání ničím navzájem neodlišují. V jednom případě došlo k přesunutí věty v této časopisecké podobě: *Zvláště co jim poručil, aby osm a šedesát jich ze všech vesnic, každý s malými dětmi svými, přišlo do Plzně podívat se na popravu Kozinovu, aby si pamatovali oni i děti jejich, aby se vypravovalo do kolikátého kolena, jak potrestány odpor a rebelie proti trhanovské vrchnosti.*¹⁶³ V knižním vydání byla posunuta o čtyři stránky později, ve znění: *A každý at' vezme s sebou své děti, chlapce i děvčata, ty, které by si, co v Plzni uvidí, na do smrti mohly pamatovati.*¹⁶⁴ Toto přesunutí ale nijak nemění smysl textu ani sled děje.

Do knižního vydání se také nedostal odstavec z časopisu ze strany 561 listopadového vydání: *Tenkrát, když se jaro otevřelo, naposledy Chodové volnost užili, naposled bez roboty a panského karabáče pracovali, jenom na svém, o vrchnostenské se nestarajíce. Aspoň budou míti, nač by vzpomínali, aspoň budou moci dětem a vnukům svým, v porobě již vyrostlým, vypravovati o zlaté, krátké svobodě. Ale za to jim teď tím*

¹⁶² JIRÁSEK, A. 1932 (str. 314)

¹⁶³ JIRÁSEK, Alois. *Psohlavci. Květy*. 1884, VI(11), 561-597. (str. 582)

¹⁶⁴ JIRÁSEK, Alois. *Psohlavci*. Praha: J. Otto, 1898. (str. 255)

*trpčí poddanství, jehož se nenadáli, za to tím krušnější nucená, těžká práce na panském. A jak si je vrchnost všechny zajistila!*¹⁶⁵

V několika větách se také objevila drobná změna mezi vydáními, kdy v časopise bylo ve větě navíc pár slov, které již v knižním vydání chyběly. Výjimečně se objevila i změna mezi jednotlivými knižními vydáními v drobném vypuštění některého slova. Neproběhla ale žádná změna ve smyslu textu ani v ději příběhu.

Znatelné změny mezi vydáními byly v chodském nářečí. Jirásek se zmiňoval již v dopise Antonínu Truhlářovi 22. ledna 1880, že největší potíže asi bude mít s chodským nářečím ve svém díle. Svatopluku Čechovi pak v dopise 23. května 1883 píše, že se dokonce odvážil využít v díle domažlické nářečí. Prosí jej proto, aby sám mohl dělat korektury díla, aby korektor nářečí *nějak nepošramotil*.¹⁶⁶ S tím Čech souhlasil a texty ke korektuře mu zasílal, jak je možné vyčíst z dopisu z 20. října 1884: *Vaši „Psohlavci“ zdařily se výborně až do konce, jest to práce znamenitá a tendencí svou národní i všelidskou velice působivá. Můžete býti hrdým na ten obraz, v němž znázorněn boj o lidské právo tak mohutně, umělecky a originálně. Obdivuju se také obsáhlosti a bedlivosti Vašich studií.*

*Přijměte vřelé díky moje za tento velecenný příspěvek; připojuju zároveň snažnou prosbu, abyste nám opět hodně brzy něčím přispěl a nám přízeň svou vůbec stále zachoval. Pod páskou posílám Vám korekturu a prosím o brzké vrácení.*¹⁶⁷

Chodským nářečím se zabýval tamní rodák Jan Hruška, který navrhuje Jiráskovi v dopise z 2. září 1892, že mu pomůže opravit některé nářeční nepřesnosti, jež se v *Psohlavcích* objevují. *Na dialektu nezáleží tolik a kdo může za to, že prameny Vaše nebyly správné ve všem. To pozná každý brzy, kdo věc zná, že i dialekt dal Vám práci velikou a že učinil jste vše, co jste tenkrát mohl. Vlastně jest spis Váš nejvěrnějším a nejmilosrdnějším přítelem lidu chodského za dlouhých večerů...Když už jsme při tom: přál-li byste si, naznačil bych Vám rád, co v mluvě Vašich Chodů odchyľuje se výrazněji od skutečnosti a mohlo by se to poopravit v novém vydání.*¹⁶⁸ Jirásek s opravami pravděpodobně souhlasil, protože Marie Vorlíčková ve *Sborníku společnosti Aloise Jirásky II* uvádí, že se nakonec stal hlavním poradcem pro chodský dialekt František

¹⁶⁵ JIRÁSEK, A. 1884 (str. 561)

¹⁶⁶ JÍLEK, V. 1959 (str. 211)

¹⁶⁷ Ze dne 20. 10. 1884, z korespondence A. Jirásky, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, inv. č. 25228.

¹⁶⁸ Ze dne 2. 9. 1892, z korespondence A. Jirásky, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, inv. č. 23699.

*Hruška, který ve vydání Psohlavců z r. 1898 provedl s autorovým souhlasem více než 100 jazykových a národopisných úprav.*¹⁶⁹

Podrobně se jednotlivým nářečným změnám v díle věnuje Václav Jílek ve *Sborníku vyšší pedagogické školy v Plzni* v příspěvku *Deset kapitol o Jiráskových Psohlavcích* na stranách 211–216 v kapitole *K chodskému nářečí v Psohlavcích*.

Na základě dalšího srovnání se zatím posledním vydáním *Psohlavců* z roku 2014 je možné konstatovat, že v příběhu *Psohlavců* se ani po sto třiceti letech nic nezměnilo. Srovnávané vydávání má 251 stran, 30 kapitol a vydalo jej nakladatelství Dobrovský s.r.o. Doplněno je ilustracemi Mikoláše Alše, ale již není věnováno Boženě Němcové. Příběh je, stejně jako předchozí vydání, totožně členěný do stejných odstavců i kapitol, z nichž poslední dvě jsou uvozeny verši Jaroslava Vrchlického z *Balady o smrti Jana Koziny*. Jiráskův text je v tomto vydání pouze přepsán do dnešního spisovného jazyka, o čemž spravuje čtenáře ediční poznámka v úvodu: *Texty jsme sjednotili a pravopisně přizpůsobili současnému spisovnému úzu, zachovali jsme přitom v maximální míře autorovy jazykové a stylistické zvláštnosti. Pro zachování atmosféry jsou přímé řeči ponechány dle originálu v původním nářečí, mluvnici i stavbě vět.*¹⁷⁰

¹⁶⁹ VORLÍČKOVÁ, M. 1996 (str. 62)

¹⁷⁰ JIRÁSEK, Alois. *Psohlavci*. Praha: Dobrovský, 2014. Omega (Dobrovský). ISBN 978-80-7390-129-5. (str. 2)

10 PSOHLAVCI V DNEŠNÍCH UČEBNICÍCH

Předmětem této kapitoly mělo být srovnání různých úryvků *Psohlavců* v dnešních učebnicích a čítankách pro 2. stupeň ZŠ. Překvapivě se však v současných učebnicích ani čítankách (konkrétně v řadách učebnic pro 2. stupeň ZŠ nakladatelství SPN, NOVÁ ŠKOLA, Prodos, Scientia, Fraus, Fortuna, Fragment, Alter, Moby Dick) *Psohlavci* vůbec neobjevují. Jirásek jako autor je v nich dnes představován většinou pouze prostřednictvím ukázek ze *Starých pověstí českých*. V některých čítankách se výjimečně objevují i ukázky z dalších děl, například v *Čítance pro 8. ročník* nakladatelství Moby Dick je úryvek z díla *Proti všem*, v *Čítance pro 8. ročník* nakladatelství Nová škola se objevuje část *Filosofské historie*, v *Čítance pro 8. ročník* nakladatelství Fortuna nalezneme úryvek z Jiráskova díla *Mezi proudy* a v *Čítance pro 6. ročník* nakladatelství Prodos část dramatu *Lucerna*. Nakladatelství Tripolia má v *Malé čítance pro 9. ročník* úryvek z díla *Proti všem* a nakladatelství Alter má v *Čítance pro 6. ročník* *Lucernu* a v *Čítance pro 7. ročník* *Filosofskou historii*.

Úryvek z *Psohlavců* je ale možné najít v některých starších učebnicích. V čítance nakladatelství SPN z roku 2000 ani 2003 se sice již neobjevují, zatímco v čítance *Literární výchova 6* pro 6. ročník základní školy tohoto nakladatelství z roku 1982 je ukázka z *Psohlavců* na stranách 160–171. Uvádí ji text: „Alois Jirásek ve svých románech odhalil roušku minulosti často dříve, než tak učinila historická věda. Je tomu tak i v *Psohlavcích*. Středem vypravování jsou osudy prostých a ušlechtilých Chodů, lidí do té doby neznámých.“¹⁷¹ Následují otázky pro žáky týkající se Chodska – dotaz na to, kde Chodsko leží, která jsou nejnámější místa této oblasti a s jakými významnými osobnostmi je toto území spjata.¹⁷² Pod otázkami je první ukázka z *Psohlavců*, konkrétně úplný úvod, ve kterém Jirásek seznamuje s historií *Psohlavců*. Ukázka je doslovně opsána z románové předlohy bez úprav. Pod úvodem je slovníček, v němž je vysvětlen význam slov, s jejichž porozuměním by žáci mohli mít problémy (např. puch = krádež). Následuje ukázka z druhé poloviny díla, týkající se boje Chodů s Lammingerovým vojskem, nazvaná *Poslední boj Chodů*. Opět je to opis doslovné ukázky z díla, za kterou je krátký slovníček starších výrazů. Následují otázky týkající se

¹⁷¹ FORST, Vladimír, Marie ŠEVCOVÁ a Helena POLÁKOVÁ. *Literární výchova pro 6. ročník základní školy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982. Učebnice pro základní školy (Státní pedagogické nakladatelství). (str. 160)

¹⁷² Tamtéž (str. 160)

boje, zda mohli Chodové vyhrát a jakými zbraněmi například bojovali.¹⁷³ Poté je v čítance ještě třetí ukázka z *Psohlavců*, tentokrát ze závěru díla, nazvaná *Lomikarova smrt*. Končí závěrem: *Trhanovský pán odešel tam, kam jej Kozina vyzval*.¹⁷⁴ V závěru autoři čítanky uvádějí, že Lomikarova smrt se stala symbolem spravedlnosti chodského boje za právo a svobodu. Následuje několik otázek, tentokrát týkajících se především chodského nářečí. Ve stejné podobě se *Psohlavci* objevují ještě v *Literární výchově 6* nakladatelství SPN z let 1989 a 1991, pouze na stranách 170–181. Základní škola v Horšovském Týně k učebnici z roku 1989 vytvořila krátký pracovní list, aby se žáci s *Psohlavci* lépe seznámili.

Obrázek 1: Pracovní list *Psohlavci* ZŠ Horšovský Týn

Pracovní list
Úkoly pro práci s textem – učebnice Literární výchova pro 6.ročník ZŠ, vyd.SPNI989, str.170-181

Zadání:
ALOIS JIRÁSEK- PSOHLAVCI
A.J.- český autor historické literatury 19.a 20.století (např.Staré ...české, Temno, F.L.Věk)
Román líčí osudy prostých a statečných Chodů, jejich boj za

Podle Jiráska měli ve znaku....., ve skutečnosti ale.....
V dobách válek a vpádů.....(jaké byly úkoly Chodů, co dělali),v době míru.....
Za své služby dostali od českých králů různá privilegia (výhody), např.....(napiš 5 výhod).
To anuloval (zrušil) po bitvěnový pán.....(napiš jeho 3 podoby jména – pán z ...-V.V.L....- L...),
který sídlil na zámku v

Proti tomu se Chodové roku..... vzbouřili, ale vboji podlehli a jejich vůdci byli popraveni(jakým způsobem?).
Podle lidové pověsti došlo k spravedlivé odplatě : do roka.....

Zastaralé výrazy : psové, neb, počal,...(vypiš další 2).
(Vysvětli:) ČAKANA
RUČNICE
VARTA

Nářečí:(opiš poslední přímou řeč na str.175 a převed' ji do současné češtiny)

Výběr ukázek z díla pro učebnici se mi zdá skutečně vhodný a otázky k jednotlivým úryvkům taktéž. Podle mého názoru je škoda, že v dnešních učebnicích se již *Psohlavci* nevyskytují. Boj za spravedlnost a za svá práva je důležitý v každé době a v tomto díle i vybraných ukázkách je to žákům vhodně připomínáno. Pro dnešní čítanky ale pravděpodobně není aktuální téma selských bouří, které *Psohlavci* zobrazují. Učebnice také nepředstavují obraz raného Jiráska, kde jsou romantické prvky, ale až

¹⁷³ FORST, Vladimír, Marie ŠEVCOVÁ a Helena POLÁKOVÁ. *Literární výchova pro 6. ročník základní školy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982. (str. 167)

¹⁷⁴ Tamtéž (str. 170)

pozdější velká realistická díla. *Psohlavci* jsou posledním dílem, kde romantické prvky doznívají a kloubí se zde realistický problém s romantickým příběhem a jeho motivy, například motivem kletby do roka a do dne.

Během mé souvislé praxe v 8. třídě na základní škole v Týně nad Vltavou jsem použila úryvek z *Psohlavců* při probírání tématu nářečí a různých nářečních skupin. Konkrétně jsem využila ukázkou ze str. 36–37 při probírání podnářečních skupin české nářeční skupiny pro přiblížení chodského nářečí a jeho typických rysů. *Ke starý ženě mají víru, hale ke mně nic. Nejsú sic bez píčiny, hale takhle přece nemušeli jednat. Co jsem si Hančí vzal, myslili si, tuten chlap má huž jinú krev, huž není tuten, kterak bejval. Jindá na pány jako čert, nynčko by skákal, jak by kázali, třeba na vrch makovci. Je pravda, Jiskro, bul jsem jinačí, leccos se změnilo. Jindá bul jsem na všecko odevzdán, na ničom mi nezáležilo. Teky jsem pánom vyváděl; hlale nynčko jsem se bál, že bych se zapomíl, ha co by z toho bulo! Hublížil bych ženě, dětom, ha ty nevíš, Jiskro, co to je mít děti rád!*¹⁷⁵ Při dotazu k žákům, jestli vědí, z jakého díla je ukáзка použita, později jestli znají *Psohlavce* nebo jejich autora, ale nikdo odpověď nevěděl. Od Aloise Jiráska znali žáci pouze dílo *Staré pověsti české*. Ani v učebnicích českého jazyka jsem ukázkou z *Psohlavců* u tématu nářečí nenašla.

Podle mého názoru by mohlo být dílo *Psohlavci* aktuálně ve výuce vhodně využito pro mezipředmětové vazby a integrovanou výuku, například při vytváření kulturních dílen. Jeho vhodné využití vidím nejen v historii a vlastivědě, výtvarné výchově i výchově občanské – téma boje za svobodu, vysvětlení demokratických práv, ale také ve zmíněné dialektologii a dalších.

¹⁷⁵ JIRÁSEK, A. 1899 (str. 36–37)

11 ZÁVĚR

Diplomová práce je příspěvkem k řadě prací, které se zabývají dílem Aloise Jiráska, především *Psohlavci*. Zároveň přináší nová zjištění týkající se soudního sporu, jenž Jirásek vedl, ale i mnohých adaptací *Psohlavců*.

Psohlavci jsou označováni za Jiráskův nejrevolučnější román a zároveň za dílo, jež probudilo Chodsko. Jirásek svým příběhem dokázal to, co nedokázala historická literatura, a příběh boje Chodů za svá práva se díky *Psohlavcům* rychle dostal do národního povědomí. Úspěch díla dokazují nejen četné překlady v zahraničí, kterým se práce věnuje, ale také různé povolené i nepovolené adaptace a mnoho dalších Jiráskem zamítnutých žádostí o ně. Práce se zabývá okolnostmi vzniku díla, reakcemi na ně, ale také tím, jaké skutečné historické údaje Jirásek použil a jaké v příběhu vybájl. *Psohlavci* jsou také považováni za přechod mezi romantickou a realistickou tendencí v Jiráskově díle - do realistického problému je ještě včleněn romantický příběh.

Mezi Jiráskem povolená zpracování patří například dramaturgie Antonína Fencla a jejímu srovnání s původním dílem se práce mimo jiné věnuje. Zpracování Karla Kovařovice a Karla Šípka v operní libreto též Jirásek nakonec povolil. Srovnání s operním zpracováním je věnována samostatná kapitola, která se zabývá i uvedením opery na scénu Národního divadla a pozdějším uvedením na scény dalších divadel. V další kapitole je komparována románová předloha s filmovými adaptacemi. Filmové zpracování z roku 1955 téměř doslovně vychází z románové předlohy a z některých replik vyplývá silná aktualizací tendence daná ideologickým kontextem stalinismu padesátých let. Zachování původních replik a dialogů pravděpodobně odpovídá duchu dobového pojetí realismu, jež byl tehdy chápán jako pravdivá kopie reality založená na mimetické identitě. Zpracování z roku 1931 se oproti tomu pozdějšímu v některých místech od původního textu, především v první polovině díla, odchýlilo.

Naopak jednou z nepovolených adaptací bylo zpracování Jiráskova díla pro divadlo J. B. Kühnlem. Jirásek se proti jeho dramaturgii ohradil dokonce soudně. Poprvé proběhl soudní spor již v roce 1899 a Jirásek byl v tomto případě jedním z prvních spisovatelů, kteří využili autorské právo. Soudní spis z roku 1899 se bohužel v Památníku národního písemnictví v Jiráskově pozůstalosti nezachoval. Druhý soudní spor ohledně nedovoleného zpracování vedl Jirásek v roce 1921 s Kühnlovou ženou a dcerou, které dílo dál nedovoleně užívaly i po Kühnlově smrti. Soudní spis z roku 1921 je v pozůstalosti dochován a v samostatné kapitole diplomové práce je pokus

o rekonstrukci tohoto soudního sporu. V dostupné literatuře je možné nalézt pouze zmínku o tom, že soudní spor proběhl, ale žádné jeho podrobnosti. Kapitola je také věnována srovnání Jiráskova díla a zpracování J. B. Kühnla. Zpracování pro divadlo je totožné s románovou předlohou, pouze je děj zkrácen a vynechány jsou popisné pasáže. Rozmluvy postav jsou ale doslovně opsané a není tedy překvapivé, že Jirásek oba soudní spory vyhrál, dílo J. B. Kühnla bylo zakázáno a obě pozůstalé měly soudně nařízeno zveřejnit omluvu v novinách a zaplatit pokutu.

Soudní spis, Jiráskova soukromá korespondence i výstřižky z časopisů týkající se představení *Psohlavců* na různých jevištích jsou součástí Jiráskovy pozůstalosti, jež je uložena v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Litoměřicích. Zde byla pro účely této práce autorkou zkoumána.

Předmětem diplomové práce bylo také zjištění shod a rozdílů v textové podobě časopiseckého a následného knižního vydání. Rukopis *Psohlavců* nebyl v Jiráskově pozůstalosti zachován a nebylo jej tedy možné srovnat. Změny v rukopise známe pouze z Jiráskovy korespondence se Svatoplukem Čechem, kde ten prosí Jiráska o zmírnění některých pasáží textu kvůli cenzuře. Při srovnání časopiseckých a následných knižních vydání až do vydání zatím posledního z roku 2014 se neobjevily žádné rozdíly mezi díly.

Záměrem poslední kapitoly bylo vyhledání *Psohlavců* v dnešních učebnicích a čítankách a porovnání úryvků v nich vybraných. Překvapivě ale bylo zjištěno, že *Psohlavci* se v dnešních čítankách vůbec neobjevují. Výjimku tvořily pouze čítanky nakladatelství SPN vydané v letech 1980, 1989 a 1991. Příběhy selských bouří pravděpodobně nejsou natolik zajímavé, aby byly dnes žákům předkládány. Jirásek též není představován jako romantický autor. Žáci jej poznávají jako autora *Starých pověstí českých*, případně autora jeho realistických (až kronikových) děl, která byla výjimečně v čítankách zastoupena – například díla *Filosofská historie*, *Mezi proudy*, *Proti všem*. Podle mého názoru je škoda, že je tento text z dnešních učebnic odstraněn, protože je vhodný pro manifestaci mezipředmětových vztahů a dá se využít k celé škále témat.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Použitá literatura:

ADÁMEK, Karel Václav: O právu autorském. Brno: Moravská akciová knihtiskárna, 1898

BĀTHA, František. *Alois Jirásek: dopisy 1871-1927*. Praha: Orbis, 1965.

CORBINEAU-HOFFMANN, Angelika. *Úvod do komparatistiky*. Praha: Akropolis, 2008. ISBN 978-80-86903-78-1.

ĀURISĀIN, Dionýz. *Teória literárnej komparatistiky*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1975. Studia litteraria.

FENCL, Antonín. *Psohlavci: Hra o 3 děj. podle rom. Al. Jiráska*. Praha: Švejsda, 1921.

HAWKINS, Joyce. a R. E. ALLEN. *The Oxford encyclopedic English dictionary*. New York: Oxford University Press, 1991. ISBN 01-986-1248-6.

HORÁK, Jiří. Alois Jirásek a náš národopis. In: *Alois Jirásek: sborník studií a vzpomínek na počest jeho sedmdesátých narozenin*. Praha: J. Otto, 1921, 324 - 338.

HRABÁK, Josef. *Literární komparatistika*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek*. Praha: Melantrich, 1987.

JIRÁSEK, Alois. *Z mých paměti II*. Praha: J. Otto, 1932.

JIRÁSEK, Alois. *Psohlavci: historický obraz*. V Praze: J. Otto, 1933.

JIRÁSEK, Alois a Vladimír MÜLLER. *Z korespondence Jiráska-dramatika: příspěvky k historii jeho divadelních her v letech 1890-1930*. Praha: Československé divadelní a literární jednatelství, 1951.

JIRÁSEK, Alois. *Psohlavci*. Praha: J. Otto, 1898.

JIRÁSEK, Alois. *Psohlavci*. Praha: Dobrovský, 2014. Omega (Dobrovský). ISBN 978-80-7390-129-5.

JÍLEK, Václav. Deset kapitol o Jiráskových Psohlavcích. In: *Sborník Vyšší pedagogické školy v Plzni*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959, s. 97 – 227.

KOVAŘOVIC, Karel. *Psohlavci*. Praha: Státní hudební vydavatelství, 1963

KÜHNL, Jan Baptist. *Jan Sladký Kozina*. Praha: Kühnl, 1901.

MAUR, Eduard. *Chodové: historie a historická tradice*. Praha: Univerzita Karlova, 1984.

Masarykův slovník naučný: lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. Praha: Československý Kompas, 1933.

NEJEDLÝ, Zdeněk. *Alois Jirásek v obrazech.* Praha: SPN, 1952.

Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie obecných znalostí. Praha: J. Otto, 1888-1909. 28. sv.

PEŠAT, Zdeněk. *Boj o Aloise Jirásku v zrcadle kritiky.* Praha: Československý spisovatel, 1954.

PITELOVÁ, Olga. *Vývoj a ochrana autorských práv v oblasti kultury.* Brno, 2007. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Katedra občanského práva, 2007-04-05.

RICHTER, Vladimír. Kterak Chodové k psí hlavě přišli. In: *Sborník Společnosti Aloise Jiráska, 5.* Praha: Společnost Aloise Jiráska, 2008, s. 74-76. ISBN 978-80-86741-82-6.

ROUBÍK, František. *Dějiny Chodů u Domažlic.* Praha, 1931. Sborník archivu ministerstva vnitra Republiky Československé.

VIKTORA, Viktor. Štětce nebo perem? (K plasticitě Jiráskových panoramat) In: *Dějiny v českém krásném písemnictví: sborník příspěvků z literárněhistorické konference ke 150. výročí narození Aloise Jiráska : Hronov 4.–5. září 2001.* Praha: Společnost Aloise Jiráska, 2002, s. 60-61. ISBN 80-238-8969-9.

VOBORNÍK, Jan. *Alois Jirásek: jeho umělecká činnost, význam a hodnota díla.* Praha: J. Otto, 1901.

VORLÍČKOVÁ, Marie. Tou cestou jsem šel. Nástin životopisu Aloise Jiráska. 1. část. Dětství a mládí. In: *Sborník Společnosti Aloise Jiráska, 1.* Praha: Společnost Aloise Jiráska, 1995, s. 3-104. ISBN 80-901716-8-0.

VORLÍČKOVÁ, Marie. Tou cestou jsem šel. Nástin životopisu Aloise Jiráska. 2. část V Litomyšli. In: *Sborník Společnosti Aloise Jiráska, 2.* Praha: Společnost Aloise Jiráska, 1996, s. 7-95. ISBN 80-902107-2-4.

VORLÍČKOVÁ, Marie. Tou cestou jsem šel. Nástin životopisu Aloise Jiráska. 3. část V Praze. In: *Sborník Společnosti Aloise Jiráska, 3.* Praha: Společnost Aloise Jiráska, 1998, s. 7-203. ISBN 80-86117-12-X.

ZELENKA, Miloš. *Komparatistika v kulturních souvislostech.* České Budějovice: Vlastimil Johanus, 2012. ISBN 978-80-87510-10-0.

ZIMA, Petr Václav. Komparatistika. In: TUREČEK, D. ed. *Národní literatura a komparatistika.* Brno: Host, 2009. Teoretická knihovna, s. 105-256. ISBN 978-80-7294-305-0.

ŽILKA, Tibor. *Vademecum poetiky.* Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2006. ISBN 80-805-0965-4.

Časopisecké zdroje:

CUŘÍN, František. Ke vzniku Jiráskových Psohlavců. *Časopis pro moderní filologii*. 1946, 29.(1.), 30-38.

JÍLEK, Václav: Ještě Jirásek a Budil. *Divadelní zápisník*, roč. 1948, č.1, str. 38- 9.

JIRÁSEK, Alois. Psohlavci. *Květy*. 1884, VI(11), 561-597.

PLAVEC, Josef. Psohlavci ve vývoji české opery. *Národní divadlo*. 1951, 26(34), 5-9.

ZELENKA, Miloš. Karel Kovařovic, Psohlavci. *Národní divadlo informuje*. 1985, (Duben), 4.

Návštěvy: Alois Jirásek. *Národní listy*. Praha, 1905, 45.(317), 1.

Články o díle A. Jiráska, týkající se *Psohlavců*, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze

Internetové zdroje:

Psohlavci (Opera). *Národní divadlo* [online]. [cit. 2018-03-13]. Dostupné z: <http://archiv.narodni-divadlo.cz/default.aspx?jz=cs&dk=Predstaveni.aspx&pr=8204&sz=0&fo=000&ju=0&abc=0&pn=456affcc-f401-4000-aaff-c11223344aaa>

REITTEREROVÁ, Vlasta. Zpola (?) zapomenuté opery.: Česká opera (5). *OperaPlus* [online]. 1.1.2018 [cit. 2018-03-12]. Dostupné z: <https://operaplus.cz/zpola-zapomenute-opery-ceska-opera-5/?pa=1>

Psohlavci. *Národní divadlo* [online]. [cit. 2018-03-13]. Dostupné z: <http://archiv.narodni-divadlo.cz/default.aspx?jz=cs&dk=Titul.aspx&ti=1513&sz=0&abc=P&pn=456affcc-f401-4000-aaff-c11223344aaa>

Archivní a programové fondy Českého rozhlasu. *Český rozhlas*[online]. [cit. 2018-03-15]. Dostupné z: <http://www2.rozhlas.cz/archivy/index.php?HLEDPO=636460>

Archivní pozůstalost Aloise Jiráska uložena v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze

Spis obžalovací zemského trestního soudu v Praze z 12. listopadu 1921 na paní Marii Kühnlovou a slečnu Marii Kühnlovou, uloženy v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze

SEZNAM PŘÍLOH

- I. Alois Jirásek, 29. září 1917
- II. Alois Jirásek se ženou Marií Podhajskou a dětmi
- III. Představení *Psohlavci* v Národním divadle, 24. dubna 1898
- IV. Scéna z filmu *Psohlavci*, 1955
- V. *Psohlavci*, kresba Mikoláše Alše
- VI. *Psohlavci*, kresba Mikoláše Alše

I. **Alois Jirásek**, 29. září 1917¹⁷⁶

¹⁷⁶ JANÁČKOVÁ, J. 1987

II. Alois Jirásek se ženou a dětmi¹⁷⁷

¹⁷⁷ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Alois Jirásek v obrazech*. Praha: SPN, 1952, str. 16.

III. ***Psohlavci v Národním divadle*** – představení ze dne 24. 4. 1898, Karel Burian (Jan Sladký Kozina), Amalie Bobková (Hančí)¹⁷⁸

¹⁷⁸ <http://archiv.narodni-divadlo.cz/ArchivniDokumentFotografie.aspx?ad=12503>

IV. **Scéna z filmu *Psohlavci*, 1955** – herci: František Smolík (Příbek), Ladislav Pešek (Jiskra), Vladimír Ráž (Kozina), Radovan Lukavský (Syka) ¹⁷⁹

¹⁷⁹ <https://www.fdb.cz/film/psohlavci/fotogalerie/24637>

V. *Psohlavci*, kresba Mikoláše Alše¹⁸⁰

¹⁸⁰ NEJEDLÝ, Z. 1952 (str. 24)

VI. *Psohlavci*, kresba Mikoláše Alše¹⁸¹

¹⁸¹ NEJEDLÝ, Z. 1952 (str. 24)